

Staroslavenski institut

*pod pokroviteljstvom
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*

CRKVENOSLAVENSKA I
HRVATSKA POVIJESNA
LEKSIKOGRAFIJA

Church Slavonic and Croatian Historical Lexicography

KNJIŽICA SAŽETAKA
BOOKLET OF ABSTRACTS

Zagreb, 29. lipnja —1. srpnja 2016.

Staroslavenski institut

CRKVENOSLAVENSKA I HRVATSKA POVIJESNA
LEKSIKOGRAFIJA

Međunarodni znanstveno-stručni skup
Zagreb, 29. lipnja – 1. srpnja 2016.

Knjižica sažetaka

Staroslavenski institut

Zagreb, 2016.

Urednice

Ana KOVAČEVIĆ

Vida VUKOJA

Lektor engleskoga jezika

Boris ANIĆ

Likovna oprema

Matea BRKIĆ

Grafički urednik i prijelom

Jozo VELA

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 000936764.

ISBN

978-953-6080-22-9

Pokrovitelj skupa

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Organizacijski odbor

Dr. sc. Vida VUKOJA

Dr. sc. Lucija TURKALJ

Mag. Jozo VELA

Dr. sc. Ana KOVAČEVIĆ

Znanstveni i programski savjet

Akad. Anica NAZOR

Akad. Zdenka RIBAROVA

Akad. Ranko MATASOVIĆ

Mr. sc. Marija KLENOVAR

Dr. sc. Marica ČUNČIĆ

Dr. sc. Václav ČERMÁK

Skup *Crkvenoslavenska i hrvatska povijesna leksikografija* sufinancirala je

Hrvatska zaklada za znanost

projektom 2462.

PROGRAM SKUPA / CONFERENCE PROGRAMME

SRIJEDA, 29. lipnja / Wednesday, June 29

8,30 – 9,15 Registracija / Registration

9,30 – 10,15 Otvorenje skupa / Conference opening

10,15 – 10,30 Stanka za kavu / Coffee break

10,30 – 12,00 Plenarna izlaganja / Plenary session

Anja NIKOLIĆ-HOYT (Zagreb)

Pogled u prošlost i budućnost (hrvatske povijesne) leksikografije
A view into the future and the past of (Croatian historical)
lexicography

Zdenka RIBAROVA (Praha)

Staroslavenska leksikografija: sadašnje stanje i perspektive
Old Church Slavonic lexicography: current state and perspectives

Анна-Мария ТОТОМАНОВА (София)

Диакронният корпус на българския език. Състояние и
перспективи
Diachronic Corpus of Bulgarian. State of the Art and Perspectives

12,00 – 12,30 Stanka / Break

12,30 – 13,30 Promocija izdanja Staroslavenskoga instituta

Old Church Slavonic Institute editions promotion

13,30 – 15,00 Stanka za ručak / Lunch break

15,00 – 16,00 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Anna Pičhadze i Milan Mihaljević

Johannes REINHART (Wien)

Rijetke riječi u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*
Rare words in the »Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske
redakcije«

Saskia PRONK-TIETHOFF (Leiden)

Povijesna leksikografija u Nizozemskoj
Historical lexicography in the Netherlands

Ranko MATASOVIĆ (Zagreb)

Slavenske etimologije u novom etimološkom rječniku hrvatskoga
jezika

Slavic etymologies in the new etymological dictionary of Croatian

Виктор Аркадьевич БАРАНОВ (Ижевск)

Исторический корпус »Манускрипт«: демонстрация текстов,
конкордансов, перечней, словарей
Historical Corpus »Manuscript«: demonstration of texts,
concordances, indices, and dictionaries

16,00 – 16,15 Rasprava / Discussion

16,15 – 16,30 Stanka / Break

16,30 – 18,00 Okrugli stol: Akademski status i vrednovanje znanstvene
leksikografije

Round table: Academic status and evaluation of
scholarly lexicography

Uvod / Introduction

Vida VUKOJA (Zagreb)

Demarkacija i vrednovanje pojedinih vrsta leksikografskoga rada
Demarcation and evaluation of some lexicographic works

Sudjeluju / Participants: Viktor A. Baranov, Václav Čermák, Aleksandra
Gjurkova, Tijmen Pronk, Viktor Savić, Anna-Marija Totomanova, Vida
Vukoja

9,00 – 10,00 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Viktor A. Baranov i Ranko Matasović

Anica NAZOR (Zagreb).

O početcima rada na *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*
On the beginnings of the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* compiling

Martina CHROMÁ (Praha)

K přepracovanému vydání Staroslověnského slovníku podle rukopisů 10.–11. stol.

On the revised edition of the Old Church Slavonic Dictionary by the Manuscripts of the 10th–11th centuries

František ČAJKA (Praha)

Dodatky ke Slovníku jazyka staroslověnského

Old Church Slavonic Dictionary V. – Addenda et corrigenda

Václav ČERMÁK (Praha)

Způsoby a možnosti zpracování Řecko-staroslověnského indexu

Processing of the Greek-Old Church Slavonic Index: methods and options

10,00 – 10,15 Rasprava / Discussion

10,15 – 10,30 Stanka za kavu / Coffee break

10,30 – 11,30 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Željka Brlobaš i Petra Stankovska

Татяна ИЛИЕВА (София)

За лексикографската част на проекта на Кирило-Методиевския научен център »Старобългарският превод на Стария завет«

On the Lexicographical Part of the Project of Cyrillo-Methodian Research Centre »Old Bulgarian Translation of the Old Testament«

Amir KAPETANOVIĆ (Zagreb)

Uporabne (stilističke) odrednice u planiranom starohrvatskom rječniku

Stylistic determinants in the planned Old Croatian dictionary

Ivana ETEROVIĆ (Zagreb)

O pojedinim problemima izrade rječnika hrvatskoga jezika 16. stoljeća

On Some Problems Concerning Dictionary Compiling of the 16th-Century Croatian Language

Ankica ČILAŠ ŠIMPRAGA, Dubravka IVŠIĆ (Zagreb)

Koncepcija *Rječnika hrvatskih osobnih imena* i problem utvrđivanja povijesnih potvrda osobnih imena

Dictionary of contemporary Croatian personal names and difficulties with determining the oldest attestations of personal names

11,30 – 11,45 Rasprava / Discussion

11,45 – 11,55 Stanka / Break

11,55 – 12,55 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Ivana Klinčić i Jozo Vela

Mario ESSERT (Zagreb)

Mrežni tezaurus s gramatičko-semantičkim obilježjima riječi

The Network Thesaurus With Morpho-Semantic Word Markups

Tijmen PRONK (Leiden)

Etimološke baze podataka na internetu

Etymological databases on the Internet

Lucija TURKALJ (Zagreb)

O pretvorbi kartičnoga mjesnoga kataloga *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* u strojno čitljiv oblik

On the conversion of the Source-card catalog of the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* into a Machine-Readable Form

Štefan PILÁT (Praha)

Projekt GORAZD: *Digitální portál staroslověnštiny*

Project GORAZD: Digital portal of the Old Church Slavonic Language

12,55 – 13,10 Rasprava / Discussion

13,10 – 15,00 Stanka za ručak / Lunch break

15,00 – 16,00 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Barbara Balantič i Václav Čermák

Yannis KAKRIDIS (Bern)

Problemi lematizacije u dvojezičnim indeksima crkvenoslovenskih prevoda 14. veka: slučaj triodnih sinaksara

The problems of lemmatization in bilingual indices to Church Slavonic translations of the 14th century: The case of the *Synaxaria in Triodium et Pentecostarum*

Анна ПИЧХАДЗЕ (Москва)

Разметка церковнославянских и древнерусских текстов:

проблемы лемматизации

Tagging of Old Church Slavonic and Old Russian texts:

lemmatization problems

Elias BOUNATIROU (Bern)

К вопросу об определении различных вариантов одной и той же лексической единицы. Проблемы лексикографического описания лексики «Нового Маргарита» А.М. Курбского

Determining different variants of one and the same lexical unit.

Problems of lexicographic description of the vocabulary of A.M.

Kurbaskij's «Novyj Margarit»

Александра ЃУРКОВА (Скопје)

Сврзниците и сврзничките состави во церковнословенската лексикографија (со осврт на македонските средновековни текстови)

Conjunctions and conjunction groups in Church Slavonic

Lexicography (with focus on the Macedonian Medieval Manuscripts)

16,00 – 16,15 Rasprava / Discussion

16,30 – 18,00 Sastanak Komisije za crkvenoslavenske rječnike / Meeting
of the International Commission for Church Slavonic
Dictionaries

19,00 Večera za sudionike skupa / Conference dinner

PETAК, 1. srpnja / Friday, July 1

9,00 – 10,00 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Sandra Požar i Viktor Savić

Petra STANKOVSKA (Ljubljana)

Některé faktory důležité pro posuzování slovní zásoby v
chorvatskohlaholských breviářích

Some important factors for assessing vocabulary of Croatian
glagolitic breviaries

Milan MIHALJEVIĆ (Zagreb)

Leksik 2. *beramskoga* breviijara u usporedbi s *Rječnikom crkvenoslavenskoga
jezika hrvatske redakcije*

Lexicon of the *Second Beram Breviary* in comparison with the
Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic

Antonija ZARADIJA KIŠ, Marinka ŠIMIĆ (Zagreb)

Animalistički leksik u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu
Animalistic lexis in the Croatian Glagolitic literary corpus

Лилјана МАКАРИЈОСКА (Скопје)

Влогот на химнографската лексика во *Речникот на
црковнословенскиот јазик од македонска редакција*

The contribution of the hymnographical lexis to the *Dictionary of the
Macedonian Recension of Church Slavonic*

10,00 – 10,15 Rasprava / Discussion

10,15 – 10,30 Stanka za kavu / Coffee break

10,30 – 11,45 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Elias Bounatirou i František Čajka

Jasna VINCE (Zagreb)

Primjeri poimeničenja u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*

Examples of substantivization in the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic*

Sandra POŽAR (Zagreb)

Stupanj popridjevljenosti participa i njegov odraz u leksikografiji: na građi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* i rječnika *Drugoga beramskog brevijara*

Degree of participle adjectivization and its reflection in lexicography: on the corpora of the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* and the dictionary of the *Second Beram Breviary*

Barbara BALANTIČ (Praha)

Glagoli v *Srovnávacím indexu k slovníkům zpracovávaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky*

Verbs in *Srovnávací index k slovníkům zpracovávaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky*

Ana MIHALJEVIĆ (Zagreb)

Latinski i talijanski utjecaj na leksik i sintaksu u Mikaljinu rječniku
Latin and Italian influences on the lexicon and syntax in Mikalja's dictionary

Наталија АНДРИЈЕВСКА (Скопје)

Кон обработката на глаголите во *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*

Towards an analysis of verbs in the *Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic*

11,45 – 12,00 Rasprava / Discussion

12,00 – 12,10 Stanka / Break

12,10 – 13,25 Izlaganja / Session

Predsjedaju / Chairs: Tatjana Ilieva i Štefan Pilát

Виктор САВИЋ (Београд)

Манастирске даровнице као извор за Српскословенски речник
*Monasteries' Charters as a Source for the Dictionary of the Serbian
Slavonic Language*

Željka BRLOBAŠ, Martina HORVAT (Zagreb)

Методологија лексикографске обраде *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga
književnog jezika*
The methodology of lexicographic analysis in the *Dictionary of the
Croatian Kajkavian Literary Language*

Ivana KLINČIĆ (Zagreb)

Методолошки приступ калковима у раду на *Rječniku hrvatskoga
kajkavskoga književnog jezika*
The methodological approach to calques used in the *Dictionary of the
Croatian Kajkavian Literary Language*

Катица ТРАЈКОВА (Скопје)

За повеќекомпонентните состави во *Речникот на
црковнословенскиот јазик од македонска редакција*
On multi-component lexemes in the *Dictionary of the Macedonian
Recension of Church Slavonic*

Marija KLENOVAR, Ana KOVAČEVIĆ, Jozo VELA (Zagreb)

Истраживачки изазови обраде *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske
redakcije*
Research challenges of the *Dictionary of the Croatian redaction of
Church Slavonic* compiling

13,25 – 13,40 Rasprava / Discussion

13,40 Zatvaranje skupa / Conference closing

SAŽETCI

Наталија Андријевска

Институт за македонски јазик »Крсте Мисирков«
Универзитет »Св. Кирил и Методиј«, Скопје
natalijaandrijevska@yahoo.com

Кон обработката на глаголите во *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*

Во прилогот се задржуваме на некои од проблемите што се јавуваат при лексикографската обработка на глаголите во »Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција«. При анализата на шето внимание, всушност, е насочено кон начинот на обработка на партиципите, односно на адјективизираните и супстантивизираните партиципни форми и на ситуациите при коишто овие форми се обработуваат како самостојни лексички единици (заглавни зборови). Појавата на адјективизацијата и супстантивизацијата на партиципите наоѓа одраз уште во лексиката на класичните старословенски споменици. Крајниот резултат е целосно губење на глаголските категории на партиципите, развој на нијанса на потенцијално значење кај некои од нив или на качествени значења кај други со што сосема преминуваат во групата на придавките. Дополнителна потврда за развој на качествено значење кај партиципите е нивната употреба во степенувана форма. Исто така и специјализацијата на значењето и терминолошката употреба претставуваат показатели за адјективизацијата или супстантивизацијата на партиципите. При обработката на партиципите како самостојни речнички статии се има предвид и споредбата со еквивалентите во грчките оригинали што се сметаат за предлошки на црковнословенските текстови.

Клучни зборови: глаголи, партиципи, адјективизација, супстантивизација, црковнословенски јазик

Towards an analysis of verbs
in the *Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic*

This paper deals with the problems of a lexicographic analysis of verbs in the »Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic«. Special attention is paid to the method of analysis of participles, i.e. adjectivization and substantivization of participial forms and situations when participles are analyzed as independent lexical items (headwords). The processes of adjectivization and substantivization of participial forms are evident even in the lexicon of classical Old Church Slavonic manuscripts. The result of adjectivization process is the complete fading of participles' verbal categories as well as a development of potential or qualitative meaning. The existence of comparative and superlative forms additionally confirms the development of the qualitative meaning of participles. A specialized use of the word, as well as terminological meanings, indicates the adjectivization and substantivization of the participle. The treatment of participles as independent lexical items or adjectivized and substantivized participles depends on a comparison to the parallels in the Greek original text from which the Church Slavonic text is assumed to have been translated.

Key words: verbs, participles, adjectivization, substantivization, Church Slavonic

Barbara Balantič

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

barbara.balantic@gmail.com

*Glagoli v Srovnávacím indexu k slovníkům zpracovávaným v rámci
Komise pro církevněslovanské slovníky*

Prispevek se posveča informacijam o starocerkvenoslovanskih glagolih, ki jih je mogoče pridobiti v *Primerjalnem indeksu k slovarjem obdelanem v*

okviru Komisije za cerkvenoslovanske slovarje (t. i. *Srovnávací index k slovníkům zpracovávaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky*), v katerem so pregledno na enem mestu združene in predstavljene različne podobe glagolov oz. glagolskih oblik posameznih cerkvenoslovanskih redakcijskih slovarjev (vključuje: *Старославянский словарь* (= SS; po rokopisih X.–XI. stol.; Moskva 1994), *Slovník jazyka staroslověnského* (= SJS; Praga 1958–1997), *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (= RCJH; Zagreb, od 1991), *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* (= RCJM; Skorje, od 2006), *Речник црквенословенског језика српске редакције и Српско-словенског јеванђељског речника* (= SRJ; po neizdanem geslovniku, Beograd) in *Словарь древнерусского языка XI.–XIV. стол.* (= SDRJ; Moskva)). Znotraj gesel je opaziti razlike na večih jezikovnih ravninah. Na glasoslovni ravni so to npr. denazalizacija (RCJH, RCJM, SDRJ), sovpad (SRJ) oz. onemitev polglasnikov (RCJH), sovpad ъ з и (RCJH) itd. Te razlike pa pogosto vplivajo na oblikoslovne značilnosti (npr. različne končnice, dubletne oblike ali prehod v drug spregatveni vzorec), redkeje se preslikavajo v besedotvorne prvine (npr. različne glasoslovne oblike predpon). Zaznati je tudi, da so pri določenih glagolih zabeležene refleksivizirane oblike le v nekaterih redakcijskih slovarjih.

Ključne besede: glagol, stara cerkvena slovanščina, cerkvenoslovanski slovarji, cerkvenoslovanske redakcije

*Verbs in Srovnávací index k slovníkům zpracovávaným v rámci
Komise pro církevněslovanské slovníky*

The paper focuses on information about Old Church Slavonic verbs that can be gained in *The Comparative Index to Dictionaries processed within The Commission for Dictionaries* (so-called *Srovnávací index k slovníkům zpracovávaným v rámci Komise pro církevněslovanské slovníky*), which in one place unites and clearly presents different images of verbs or verb forms of individual Church Slavonic recensional dictionaries (includes: *Старославянский словарь* (= SS; after manuscripts X.–XI. c.; Moscow 1994), *Slovník jazyka staroslověnského* (= SJS; Prague 1958–1997), *Rječnik crkvenoslavenskoga*

jezika hrvatske redakcije (= RCJH; Zagreb, from 1991), *Речник на црковно-словенскиот јазик од македонска редакција* (= RCJM; Skopje, from 2006), *Речник црковнословенског језика српске редакције и Српско-словенског јеванђељског речника* (= SRJ; after unissued index, Belgrade) and *Словарь древнерусского языка (XI.–XIV. вв.)* (= SDRJ; Moscow)). Among entries, differences are noticed on several linguistic levels. On the phonetic level there is for example denazalization (RCJH, RCJM, SDRJ), unification (SRJ) or loss of yers (RCJH), unification ы with и (RCJH) etc. These differences often affect the morphological characteristics (eg. different endings, doublet forms or transfer to a different conjugations pattern) and they are less often translated to word formation elements (eg. different phonetic forms of prefixes). It can also be noticed that certain verbs contain reflexivised forms only in certain recensional dictionaries.

Key words: verb, Old Church Slavonic, Church Slavonic dictionaries, Church Slavonic recensions

Виктор Аркадьевич Баранов

Ижевский государственный технический университет имени М. Т. Калашникова, Ижевск
victor.a.baranov@gmail.com

Исторический корпус «Манускрипт»: демонстрация текстов, конкордансов, перечней, словарей

В докладе будет представлен опыт создания исторического корпуса средневековых славянских письменных памятников XI–XV веков «Манускрипт» (manuscripts.ru). Основное внимание будет обращено на средства поиска и формы визуализации данных и на демонстрацию приемов их использования для решения лингвистических задач как традиционными, так и корпусными методами. Будут продемонстрированы:

– модуль запросов (простой и расширенный поиск), обеспечи-

вающий возможность получения сравнительных формо- и словоуказателей и конкордансов подкорпуса, а также просмотр транскрипций самих текстов;

– модуль параллельных корпусов и электронных критических изданий, позволяющий демонстрировать текстологические и лингвистические соответствия списков одного текста (майской служебной минеи, Евангелий и русских летописей);

– модуль статистики, дающий возможность осуществлять количественный анализ графических и лингвистических единиц базы данных «Манускрипт» и выявлять их распределение в пределах рукописей;

– модуль n-грамм, позволяющий построить сортированные по частоте встречаемости перечни сочетаний компонентов одного или нескольких текстов для нахождения устойчивых сочетаний;

– модуль словарей, представляющий собой базу данных (псевдо)основ, (псевдо)окончаний и их грамматических значений, которая обеспечивает лемматизацию текстов; результаты демонстрируются на сайте в виде перечней лемм и полного грамматического указателя выбранного подкорпуса.

Ключевые слова: средневековые письменные памятники, исторический корпус

Historical Corpus «Manuscript»: demonstration of texts, concordances, indices, and dictionaries

The report will present an experience of creation of a historical corpus of medieval written treasures of the XI–XV centuries' «Manuscript» (manuscripts.ru). Attention will be paid to the search means and data visualization formats and the demonstration of the techniques of their application to solving linguistic tasks both by traditional and corpus methods. The following modules of the system will be demonstrated:

– modules of queries (simple and extended search) enabling a possibility of obtaining comparative form and word indexes and sub-corpus

concordances and an overview of the transcription of texts themselves as well;

- module of parallel corpora and electronic critical editions enabling a demonstration of textual and linguistic correspondences of the copies of the same text (the Service Menaion for May, the Gospels, and Russian chronicles);

- module of statistics providing a possibility of a quantitative analysis of graphic and linguistic units of the »Manuscript« database and a revelation of their distribution within manuscripts;

- module of n-gramms enabling a construction of lists of combinations of components from the same or several texts sorted by frequency to find set expressions;

- module of dictionaries representing a database of (pseudo)stems, (pseudo)endings and their grammar values that ensures lemmatization of texts; the results are demonstrated on the site as lists of lemmas and a full grammar index of the selected sub-corpus.

Key words: Medieval Slavonic Manuscripts, Historical Corpus

Elias Bounatirou

Institut für slavische Sprachen und Literaturen

Universität Bern

elias.bounatirou@issl.unibe.ch

К вопросу об определении различных вариантов одной
и той же лексической единицы.

Проблемы лексикографического описания лексики
»Нового Маргарита« А.М. Курбского

Так называемый »Новый Маргарит« (далее: НМ) представляет собой сборник преимущественно религиозных сочинений, переведенных на церковнославянский язык, как мы полагаем, главным образом, с латинских источников. Сборник был составлен князем Андреем

Михайловичем Курбским (1528—1583) или, по крайней мере, под его руководством.

Тексты НМ, как и другие тексты, возникшие в рутенском (т. е. староукраинском и старобелорусском) культурном пространстве, содержат славянские словоформы и морфы, которые обнаруживают фонетико-графические свойства южнославянского, восточнославянского и западнославянского, причем не в последнюю очередь — польского, происхождения. При этом есть основания полагать, что у Курбского этимологически родственные морфы-варианты, отличающиеся друг от друга только южно-, восточно- или западнославянскими фонетико-графическими рефлексам, довольно часто оказываются функционально эквивалентными. Поэтому нам кажется более целесообразным исходить при лемматизации из метаславянских морфем, т. е. лемматизировать так, чтобы можно было абстрагироваться от конкретных, генетически разных реализаций морфем или их компонентов, возведя их к общей основной форме. Именно такой — «метаславянский» — подход к лемматизации при описании лексики до сих пор применялся лишь в отдельных случаях и при этом фактически ни разу не применялся при описании лексического состава отдельных памятников.

Ключевые слова: «Новый Маргарит», Андрей Михайлович Курбский, метаславянский принцип лемматизации

Determining different variants of one and the same lexical unit.

Problems of lexicographic description of the vocabulary of A.M. Kurbskij's «Novyj Margarit»

The «Novyj Margarit» (NM) is a collection of texts which consists chiefly of homilies or other theological treatises translated into East Slavic Church Slavonic, obviously, for the most part from Latin sources. The collection was composed, as it seems, by Prince Andrej Michajlovič Kurbskij (1528–1583), or at least under his aegis.

Like other texts from the Ruthenian (Middle Ukrainian and Middle Belarusian) cultural area, the texts of the NM contain Slavonic wordforms and morphs that show phonetic/graphematic features of South Slavonic, East Slavonic and West Slavonic, especially Polish, origin. It is very likely that, for Kurbskij, etymologically related morphs differing only in South, East or West Slavonic phonetic/graphematic reflexes were quite often functionally equivalent. This is why it seems reasonable to base lemmatisation in the case of the NM on metaslavonic morphemes, i.e. to use a form of lemmatisation that omits genetically different realisations of morphemes or their parts and that instead assigns genetically different realisations to a unified basic form. Such a consistently metaslavonic approach to lemmatisation has been used so far only to a very limited degree. Moreover, it has virtually not been applied to a broader description of the vocabulary of single works.

Key words: »Novyj Margarit«, Andrej Michajlovič Kurbskij, metaslavonic approach to lemmatisation

Željka Brlobaš
Martina Horvat

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
zbrlobas@ihjj.hr
mshorvat@ihjj.hr

Metodologija leksikografske obradbe *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*

U uvodnom dijelu rada naznačuju se osnovna obilježja *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* kao povijesnoga rječnika hrvatskoga jezika, utemeljenoga na pisanim i rukopisnim izvorima kajkavskoga hrvatskog književnog jezika. U prikazu metodologije leksikografske obradbe, poslije kratkoga prikaza ustaljene strukture rječničkoga članka, pokazuju se slovo-pisna, a uz to i pojedina fonološka načela koja se provode u uspostavi

natuknice, potvrđenim morfološkim oblicima i oprimjerenjima. U okviru gramatičkih kategorija svojstvenih određenoj vrsti riječi u kajkavskom hrvatskom književnom jeziku ističu se i temeljna morfološka obilježja kao gramatičke sastavnice rječničkoga članka. Upućuje se i na to da je *Rječnik* svojevrsan izvor podataka sintaktičkih obilježja svojstvenih književnoj kajkavštini. Ukratko se naznačuje i neprijeporna činjenica o *Rječniku* kao podlozi za različita semantička propitivanja. U okviru leksikografske obradbe pokazuju se i prednosti računalnoga programa koji omogućuje istodobno odvijanje obradbe u cijelom abecedariju rječnika.

Ključne riječi: *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, rječnički članak, metodologija leksikografske obradbe

The methodology of lexicographic analysis in the *Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language*

The introduction to this paper outlines the basic characteristics of the *Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language* as a historical Croatian language dictionary based on written and manuscript sources of the Croatian Kajkavian literary language. After a brief overview of the structure of the dictionary entries, there is an overview of the methodology of lexicographic analysis used, which displays graphic and phonological principles used in establishing entries through confirmed morphological forms and examples of usage. Basic morphological characteristics are also emphasised as grammatical components of dictionary entries within the framework of grammatical categories particular to a specific kind of word in the Croatian Kajkavian literary language. It is also noted that the *Dictionary* is a source of data on syntactic markings particular to literary Kajkavian. The *Dictionary* is also highlighted as the base for various semantic research. Within the framework of lexicographic analysis, the advantages of using a computer program enabling simultaneous analyses of the entire content of the dictionary are also highlighted.

Key words: *Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language*, dictionary entry, methodology of lexicographic analysis

Martina Chromá

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha

chroma@slu.cas.cz

K přepracovanému vydání Staroslověnského slovníku podle rukopisů 10.–11. stol.

Od roku 2000 se ve Slovanském ústavu AV ČR pod vedením Emilie Bláhové připravovalo opravené a doplněné vydání jednosvazkového staroslověnského slovníku [Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.)], který byl původně vydán v Moskvě v roce 1994. Vzhledem k nedostatku pracovních sil a rozbíhání nového projektu *Řecko-staroslověnského indexu* však byla příprava opraveného vydání slovníku na dlouhou dobu upozaděna. Práce se podařilo obnovit až s příchodem nových pracovníků do SLÚ v roce 2011 a v současné době probíhají již závěrečné korektury a opravy. V příspěvku představíme inovace opraveného vydání, ke kterým patří zejména doplnění materiálu z nově nalezených či nově vydaných staroslověnských památek a doplnění anglických ekvivalentů do heslových slov. Věnovat se budeme také pozdějším úpravám, které byly provedeny během druhé fáze korektur v letech 2011–2014 a které nejsou zachyceny v *Indexech ke staroslověnskému slovníku*, vydaných v roce 2003.

Klíčová slova: staroslověnské slovníky, lexikografie

On the revised edition of the Old Church Slavonic Dictionary by the Manuscripts of the 10th–11th centuries

A revised and completed edition of the one-volumed Old Church Slavonic dictionary [Старославянский словарь (по рукописям X–XI вв.)], published originally in Moscow in 1994, has been prepared in the Institute of Slavonic Studies of the Czech Academy of Sciences under

the supervision of Emilie Bláhová since 2000. The dictionary preparation had been decelerated for a long time due to the lack of workforce and starting up a new project of the *Greek-Old Church Slavonic Index*. In 2011, with the arrival of the new staff, the work was restored and the final proofreading and corrections are currently under way. The innovations of the revised edition (especially the completion of the material of the newly discovered or newly published Old Church Slavonic monuments) will be presented in the paper. The later adjustments made during the second phase of corrections in the years 2011–2014 will also be mentioned, as these corrections are not included in the *Indexes to the Old Church Slavonic Dictionary* published in 2003.

Key words: Old Church Slavonic Dictionaries, Lexicography

František Čajka

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha

cajka@slu.cas.cz

Dodatky ke Slovníku jazyka staroslověnského

Dodatky ke Slovníku jazyka staroslověnského navazují způsobem zpracování na původní slovník (Slovník jazyka staroslověnského, I.–IV., 1966–1997, dále SJS). Materiálově se opírají o kompletní, dosud nevyčerpaný materiál staroslověnské kartotéky, který byl představen v původním SJS pouze z části. Přináší doplňky a opravy existujících hesel prvního dílu SJS, na základě nové excerpcce přináší také nová hesla, jež nejsou obsažena v I. díle (nové nálezy staroslověnských rukopisů, neúplná excerpcce pramenů aj.).

Klíčová slova: lexikografie, staroslověnština, církevní slovanština, Slovník jazyka staroslověnského, Slovník jazyka staroslověnského V. – Addenda et corrigenda

Old Church Slavonic Dictionary V. – Addenda et corrigenda

The processing method of the Old Church Slavonic Dictionary / Lexicon linguae palaeoslovenicae V. – Addenda et corrigenda follows that of the Old Church Slavonic Dictionary (Lexicon linguae palaeoslovenicae, I–IV., 1966–1997, hereafter OCS D). It is based on a complete Old Church Slavonic card index that was only partially covered in the OCS D. The aim of the Old Church Slavonic Dictionary/Lexicon linguae palaeoslovenicae V. – Addenda et corrigenda is to assemble addenda to the existing entries and corrections of the first volume of the OCS D and to create new entries based on new excerpts that for some reason are not included in the first volume of the OCS D (new discoveries of Old Church Slavonic manuscripts, imperfect excerpts of the original sources, etc.).

Key words: lexicography, Old Church Slavonic, Church Slavonic, Old Church Slavonic Dictionary (Lexicon linguae palaeoslovenicae; Slovník jazyka staroslověnského), Old Church Slavonic Dictionary V. – Addenda et corrigenda (Lexicon linguae palaeoslovenicae V. – Addenda et corrigenda; Slovník jazyka staroslověnského V. – Addenda et corrigenda)

Václav Čermák

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., Praha
cermakva@slu.cas.cz

Způsoby a možnosti zpracování Řecko-staroslověnského indexu

Príspevek je venovaný dejinám zpracování *Řecko-staroslověnského indexu* a shrnuje údaje o dosavadních pokusech sestavit práci tohoto typu. Studie přináší vývoj názorů na pojetí připravovaného *Řecko-staroslověnského indexu*, jenž koncepčně navazuje na dokončený *Slovník jazyka staroslověnského*.

Klíčová slova: Staroslověnština, Řečtina, Lexikografie

Processing of the Greek-Old Church Slavonic Index: methods and options

The paper documents the history and problems of *Greek-Old Church Slavonic Index* and sums up the attempts and steps taken in compiling a dictionary of this type up to now. The paper reveals the progressive development of views of the prepared *Greek-Old Church Slavonic Index* conception, which is based on the same tenets as the *Old Church Slavonic Dictionary*.

Key words: Old Church Slavonic Language, Greek Language, Lexicography

Ankica Čilaš Šimpraga
Dubravka Ivšić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
acilas@ihjj.hr
divsic@ihjj.hr

Koncepcija *Rječnika hrvatskih osobnih imena* i problem utvrđivanja povijesnih potvrda osobnih imena

U Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u sklopu projekta »Baza suvremenih hrvatskih osobnih imena« izrađuje se rječnik suvremenih hrvatskih osobnih imena. U rječniku se obrađuju osobna imena koja su na popisu stanovništva Republike Hrvatske 2011. g. imala sto ili više nositelja te kulturološki važna imena. Rječnik je namijenjen najširem krugu korisnika, uz hrvatske i strane onomastičare, a antroponomastički podatci u njemu provjereni su i znanstveno interpretirani. Za razliku od drugih slavenskih i europskih zemalja, u Hrvatskoj nedostaje takav suvremeni rječnik osobnih imena. Ovim izlaganjem želimo predstaviti taj rječnik i istaknuti neke od problema na koje nailazimo pri izradi.

Iako je riječ o rječniku suvremenih osobnih imena, kako je osobno ime sociolingvistički znak, uz definiciju, gramatički opis, etimološke inačice u drugim jezicima i etimologiju, donosimo i podatke o zemljopisnome prostiranju te o vremenu prvih potvrda imena. Glavna vrela za taj podatak su ARj, Acta Croatica i Codex diplomaticus, a ponekad nije moguće sa sigurnošću utvrditi na koje ime se odnosi potvrda. Primjerice, ako ime nije potvrđeno u nominativu (*Baro/Barè*), ako je inojezično ime u nehrvatskom tekstu (*Andreas, Antonius*) ili ako je najstarija potvrda zapisana s jatom (*Cvětko, Andréj*). Problemi s utvrđivanjem najstarije potvrde nekog imena proizlaze ponajviše iz toga što i najmanja promjena u fonološkom sastavu ili načinu zapisa imena može upućivati na to da nije riječ o istom imenu.

Ključne riječi: antroponimi, rječnik osobnih imena, povijesne potvrde imena

*Dictionary of contemporary Croatian personal names and
difficulties with determining the oldest attestations of
personal names*

The *Dictionary of contemporary Croatian personal names* is being created at the Institute of Croatian Language and Linguistics. The dictionary comprises personal names which occurred in the 2011 Croatian census 100 times or more, and culturally significant names. The dictionary is intended both for onomastic specialists and for general purpose users. The anthroponomical data included in the dictionary is reliable and scientifically interpreted. Croatia lacks such a contemporary dictionary of personal names, unlike other Slavic and European countries. It is our aim to present the structure of this dictionary and point out some of the problems we have come across in compiling the dictionary.

A personal name is a sociolinguistic sign, so, although the dictionary is about contemporary names, the oldest attestations of names are given, along with the definition, grammatical description, etymological equivalents in other languages, etymology and geographical distribution.

The main sources for the historical attestations are *ARj*, *Acta Croatica* and *Codex diplomaticus*, and it is not always possible to unambiguously decide which personal name is actually attested. For example, some ambiguous instances occur when the name is not attested in the nominative (*Baro/Barè*), when a foreign name is attested in a non-Croatian document (*Andreas, Antonius*) or when the oldest attestation includes the »yat« (*Cvětko, Andrěj*). The main problem with historical attestations of personal names is that even a smallest difference in the phonology of a personal name or its graphemes can indicate that it is not the same name.

Key words: personal names, dictionary of personal names, historical attestations of personal names

Александра Ѓуркова

Институт за македонски јазик »Крсте Мисирков«

Универзитет »Св. Кирил и Методиј«, Скопје

aleksandra.gjurkova@gmail.com

Сврзниците и сврзничките состави во црковнословенската лексикографија (со осврт на македонските средновековни текстови)

Во рамките на проучувањето на црковнословенската лексикографија се осврнуваме посебно кон статусот на сврзниците и сврзничките состави и начините на нивната лексикографска обработка. Сврзниците се сметаат за неменливи зборови коишто служат за поврзување на реченичните делови или на речениците и притоа ги определуваат нивните меѓусебни семантички односи (Bauer, 1972: 323). При освртот кон сврзничките состави од лексикографски аспект предвид го земаме и нивното дефинирање кај Вукојевиќ (Vukojević, 2007: 194), според којшто сврзничките состави треба да се сметаат за единици од функционалната класа на сврзници не само затоа што имаат цврсто внатрешно устројство (со различен

степен на лексикализација), туку и затоа што се јавуваат како цврсти споеви меѓу две дел-реченици, и дополнително поради тоа што синтаксичките ограничувања кои сврзничките состави ѝ ги наметнуваат на зависната дел-реченица се истоветни на оние што ги наметнуваат и сврзниците.

Покрај фокусот на оформувањето на некои сврзнички состави што се користат во македонските црковнословенски ракописи, посебно внимание ќе биде посветено на иновациите што може да се одбележат во Крнинскиот дамаскин, ракопис од XVI век. Во анализата предвид се земаат Прашкиот речник на старословенскиот јазик (*Slovník jazyka staroslovenského*, 1958–1997) и Речникот на хрватскиот црковнословенски во споредба (2000→) со Речникот на црковнословенскиот од македонска редакција (2000→). Посебен интерес претставува степенот на издвојување на сврзничките состави како посебни речнички статии и воопшто, третманот на иновациите кои во Речникот на црковнословенскиот од македонска редакција најчесто се регистрираат во Крнинскиот дамаскин.

Клучни зборови: црковнословенски јазик, сврзници, сврзнички состави, лексикографија

Conjunctions and conjunction groups in Church Slavonic Lexicography (with focus on the Macedonian Medieval Manuscripts)

The focus of interest in this paper is the status of conjunctions and conjunction groups in the Old Church Slavonic lexicography. The conjunction groups, a term suggested by Vukojević (2007) viewed as most neutral, are to be regarded as units which function as conjunctions, not only because of their internal consistence, but also because they represent a strong compound between the clauses and also, because of the same syntactic constraints they impose on the dependent clauses.

In the analysis an emphasis is put on the formation of conjunction groups in Macedonian medieval manuscripts, with special attention to

the innovations in the Krninski damaskin, a manuscript from the 16th century, one of the manuscripts included in The Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic (2000→). The level of lexical independence of the conjunction groups is taken in consideration, as well as the treatment of the innovations in The Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic. In this regard, a comparative analysis is conducted in view of the treatment of conjunction groups in the Slovník jazyka staroslověnského (1958–1997) and The Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic (vol. I, 2000→).

Key words: Church Slavonic, conjunctions, conjunction groups, lexicography

Литература / References:

- Bauer, Jaroslav. 1972. Spojky. *Syntactica slavica*. Universita J. E. Purkině, Brno.
- Vukojević, Luka. 2007. Nekoliko sintaktičkih naziva. *Suvremena lingvistika* 64, 191–206.

Mario Essert

Fakultet strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Zagrebu
messert@fsb.hr

Mrežni tezaurus s gramatičko-semantičkim obilježjima riječi

Ova prezentacija uvodi mrežni okvir hrvatskog jezikoslovlja, koji se temelji na novoj vrsti tezaurusa s morfo-semantičkim obilježjima riječi. Umjesto klasičnog označivanja vrste riječi (npr. MULTEXT-EAST), svaka riječ ima svoju hijerarhijsku, stablenu T-strukturu koja u svojim granama može imati različite tipove podataka i na taj način bolje opisivati riječi i njihove posebnosti u tekstu. Nadalje, bilo koja semantička struktura (HJP jezičnog portala, terminološkog repozitorija ili mrežne

enciklopedije) mogu se predstaviti T-strukturom na isti način. Za vrijeme procesa označivanja, svaka riječ u definiciji ulaza povezuje se s istim leksikonom (tj. pripadajućom riječi u njemu), što rezultira povećanjem semantičke povezanosti za čitav red veličine. Za sintaksno-semantička označivanja izgrađen je TEIMark vizualni editor, a za označivanja slika (npr. digitaliziranih rukopisa) načinjen je program DocMark. Oba editora omogućuju postavljanje vizualnih oznaka (tagova) iznad informacije (teksta ili slike) u nizu slojeva, koji se mogu po želji sakriti, prikazati ili spremati u XML/TEI zapisu. Mrežni okvir omogućuje jednostavnu kategorizaciju digitaliziranih zapisa u vremenskim i prostornim koordinatama s različitim svojstvima i s velikim brojem pretraživačkih kriterija. Pretraživanje i pregledavanje takvog mrežnog tezaurusa dobiva novu dimenziju: riječi u tezaurusu osim paradigmatičkih posjeduju također i sintagmatska svojstva, budući da njihov pojavak u izjavi ili nekoj rečenici računalo obrađuje kao niz povezanih čvorova (LOD objekata) koje prati u vremenu. To znači da se čak evolucija riječi može pratiti kroz stoljeća.

Ključne riječi: alati za vizualno označivanje, mrežni sintaksno-semantički okvir, jezikoslovni i kulturološki povezani podatci

The Network Thesaurus With Morpho-Semantic Word Markups

This presentation introduces the new network framework of Croatian linguistics, which focuses on a new kind of thesaurus, based on morpho-semantic features of words. Instead of the classic POS tagging of words (eg. MULTEXT-EAST), every word has its hierarchical T-structure which can hold various data types in its branches and in that way describe words and their various occurrence possibilities in text even better. Moreover, any other semantic structure (e.g. entries from the HJP – Croatian language portal, a terminology repository or a network encyclopedia) can be represented as T-Structure nodes in the same way. During this process, each word in the definition of an entry is linked to the same lexicon, which results in increasing semantic connectivity of words by

at least one order of magnitude. A visual editor called TEIMark was developed for annotation – marking of syntactic and semantic data, and another editor, called DocMark, was developed for the marking of visual data, e.g. digitalised handwriting. Both editors support visual markings, e.g. words or images which are organised in a series of layers that can be hidden, showed or saved in the XML/TEI format. The framework enables easy categorisation in the temporal and spatial coordinates of digital recordings with various properties and with many different search criteria. Searching through and browsing such a network thesaurus brings a new dimension: words in the thesaurus, beside the paradigmatic, also possess all the syntagmatic properties, because their appearance in any utterance or sentence the computer processes as a series of connected nodes (LOD objects), which can be tracked in time. It means that a word's evolution can be tracked through centuries.

Key words: tools for visual annotations, syntax & semantics framework, linguistics & heritages open linked data

Ivana Eterović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

isankovi@ffzg.hr

O pojedinim problemima izrade rječnika hrvatskoga jezika 16. stoljeća

Rani novi vijek donio je hrvatskoj glagoljskoj knjizi urušavanje iz srednjovjekovlja naslijeđene trojake artikulacije književnoga jezika, što je osobito dobro vidljivo upravo u jeziku hrvatskoglagoljskih liturgijskih kodeksa kao općenito najkonzervativnije skupine tekstova, gdje nalazimo nekoliko bitno različitih književnojezičnih koncepcija. Njima valja pribrojiti i pokrajinske književne jezike koji se u 16. stoljeću razvijaju u okvirima latiničkoga sociolingvističkog kompleksa.

U ovome će se izlaganju iznijeti razmišljanja o pojedinim problemima koje nameće izrada rječnika hrvatskoga jezika 16. stoljeća, koja su potaknuta jezičnim istraživanjima izdanja Šimuna Kožičića Benje i protestantske tiskare u Urachu. Među njima je jedno od temeljnih pitanja koliko nam uistinu rječnika treba. Drugim riječima, može li se uopće, i u kojoj mjeri, odvajati rječnik hrvatskostaroslavenskoga od rječnika hrvatskoga jezika te rječnik hrvatskoga jezika zastupljena unutar različitih sociolingvističkih kompleksa (glagoljičkoga i latiničkog)? Osobito je zamjetan izostanak zajedničke istraživačke strategije među različitim institucijama koje proučavaju najranija razdoblja hrvatske jezične povijesti bez obzira na to što su njihovi korpusi zapravo – komplementarni, dok se upravo ondje krije važan poticaj za izradu paralelnih korpusa zbog specifičnosti hrvatske tropismenosti i dinamična prepletanja književnojezičnih registara.

Ključne riječi: povijest hrvatskoga književnog jezika, hrvatsko glagoljštvo, 16. stoljeće, rječnik

On Some Problems Concerning Dictionary Compiling of the 16th-Century Croatian Language

The Early Modern Period brought the collapse of the threefold articulation of the literary language inherited from the Middle Ages to Croatian Glagolitic books. It can be seen especially in the language of Croatian Glagolitic liturgical texts, traditionally the most conservative genre in preserving the inherited language, where we find now a few essentially different concepts of the literary language. In addition to that, one has to bear in mind the regional literary languages which are developing in the 16th century in the Latinic sociolinguistic complex.

This presentation aims at pointing out some problems concerning dictionary compiling of the 16th-century Croatian language, which the language investigations of the Šimun Kožičić Benja's editions as well as protestant editions have raised. One of the basic questions which need to be answered is the number of required dictionaries. Namely, is it possible

to separate – and if so, to what extent – the Croatian Church Slavonic dictionary from the Croatian dictionary in that time period, as well as Croatian dictionaries compiled on the basis of different sociolinguistic complexes (Glagolitic and Latinic)? The absence of a common research strategy between different institutions which are dealing with the earliest periods of Croatian (literary) language history is particularly notable, although the corpus they investigate is complementary. Hence, this research field gives a significant impulse towards the making of parallel corpora as the outcome of the specifically threefold Croatian written tradition and the dynamic interlacement of its literary language registers.

Key words: history of Croatian literary language, Croatian Glagolism, 16th Century, dictionary

Татяна Илиева

Кирило-Методиевски научен център
Българска академия на науките, София
ilieva_tatyana@abv.bg

За лексикографската част на проекта
на Кирило-Методиевския научен център
»Старобългарският превод на Стария завет«

Докладът представя постиженията на големия проект, инициран от Кирило-Методиевския научен център в София и целящ създаването на дипломатическо издание на книгите на Стария завет по ркп. F.I.461 – най-древното свидетелство за предприет сред славяните опит да бъде окомплектован пълно Ветхозаветният канон в един корпус. Авторката представя накратко резултатите от нейното участие в проекта, а именно лексикографското описание на Големите пророци.

Ключови думи: Кирило-Методиевистика, история на библейския превод, историческа лексикография на българския език

On the Lexicographical Part of the Project
of Cyrillo-Methodian Research Centre »Old Bulgarian
Translation of the Old Testament«

The paper presents the achievements of a major project initiated by the Cyrillo-Methodian Research Centre in Sofia – a project aiming at creating a diplomatic edition of the books in the Old Testament according to manuscript F.I.461, i.e. the earliest evidence of an attempt to compile a full Old Testament Canon in a single corpus. The author introduces briefly the results of her own work in the project, more precisely, the lexicographic processing of the Major Prophets.

Key words: Cyrillo-Methodian Studies, history of the Bible translation, diachronic lexicography of the Bulgarian language.

Yannis Kakridis

Slavisches Institut

Universität Bern

kakridis@issl.unibe.ch

Problemi lematizacije u dvojezičnim indeksima
crkvenoslovenskih prevoda 14. veka: slučaj triodnih sinaksara

Pri lematizaciji se svi oblici reči svode da njen osnovni oblik. U slučaju crkvenoslovenskih prevoda sa grčkog jezika, lematizacija se mora provesti za oba jezika. Osim toga, leksikograf mora biti u stanju da odredi prevodilački ekvivalent svake pojedine reči i da proceni njegovu podesnost. Kasniji prevodi predstavljaju dodatnu teškoću: to je rekonstrukcija reči koje nisu zasvedočene u crkvenoslovenskim kanonskim tekstovima i koje možda nisu ni postojale u vreme kad su nastali naši najstariji prevodi. U našoj prezentaciji, mi ćemo nastojati da rasvetlimo neka od tih pitanja na primeru srednjobugarskog prevoda triodnih sinaksara.

Ključne reči: lematizacija, prevodilački ekvivalent, srednjobugarska redakcija staroslovenskog jezika, triodni sinaksari

The problems of lemmatization in bilingual indices to
Church Slavonic translations of the 14th century:
The case of the *Synaxaria in Triodium et Pentecostarium*

Lemmatization involves grouping together word-form-tokens to word-form-types and word-form-types to lexemes. In case of Church Slavonic translations from Greek, this process has to be carried out for both languages. In addition, the lexicographer must be able to determine the Church Slavonic equivalent of a given form and to assess its appropriateness. Late translations offer an additional difficulty: the reconstruction of words that are not attested in the Old Church Slavonic canon and may even not have existed at the time when our oldest manuscripts were written. In my presentation, I will discuss some of the pitfalls that can be encountered in this process, taking examples from the Middle Bulgarian translation of the *Synaxaria in Triodium et Pentecostarium*.

Key words: Lemmatization, translation equivalent, Middle Bulgarian Church Slavonic, *Synaxaria in Triodium et Pentecostarium*

Amir Kapetanović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
akapetan@ihjj.hr

Uporabne (stilističke) odrednice u planiranom
starohrvatskom rječniku

U boljim leksikografskim priručnicima dodaju se podatci o stilističkom statusu određenih leksema ili pojedinih njihovih značenja. Uporabne (stilističke) odrednice u sklopu leksikografskoga članka bitne su za korisnike

aktualnih (suvremenih) stanja (živih) jezika jer uz njihovu pomoć oni mogu korektno odabrati određenu riječ i primijeniti je prikladno u određenom kontekstu. S obzirom na to da u opisima povijesnih jezičnih stanja upute za uporabu nisu potrebne, postavlja se pitanje trebaju li povijesni rječnici imati u leksikografskim člancima stilističke odrednice. Takve su odrednice predviđene u prvotnom nacrtku za leksikografsku obradu Starohrvatskoga rječnika (D. Malić, Nacrtak za hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika, IHJJ, Zagreb, 2002, 117). U prilogu ćemo na temelju leksikografske interpretacije starohrvatskih primjera razmotriti njihovu opravdanost u Starohrvatskom rječniku i sličnim povijesnim rječnicima.

Ključne riječi: starohrvatski rječnik, stilističke odrednice, povijesna leksikografija, srednji vijek

Stylistic determinants in the planned Old Croatian dictionary

Lexicographic resources of higher quality include the data on the stylistic status of particular lexemes or their individual meanings. Stylistic determinants in a lexicographic entry are important to users of the modern status of living languages, as they can be used to correctly select a particular word and use it appropriately in a particular context. Considering that the descriptions of historical language need not include usage instructions, the question arises as to whether historical dictionaries should include stylistic determinants in their lexicographic entries. These determinants were foreseen by the initial draft for lexicographic research for the Old Croatian Dictionary (D. Malić, Nacrtak za hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika, IHJJ, Zagreb, 2002, 117). This paper will consider whether or not they are justified in the Old Croatian Dictionary and similar historical dictionaries on the basis of the lexicographic interpretation of Old Croatian examples.

Key words: Old Croatian dictionary, stylistic determinants, historical lexicography, Middle Ages

Marija Klenovar

Ana Kovačević

Jozo Vela

Staroslavenski institut, Zagreb

akovacevic@stin.hr

jozo.vela@stin.hr

Istraživački izazovi obrade

*Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije**

Rječnički članak *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* sadrži četiri pisma (uglata glagoljica, stara ćirilica, grčki alfabet i latinica) i pet jezičnih idioma (hrvatski crkvenoslavenski, hrvatski, engleski, starogrčki i latinski). Sadržaj se rječničkoga članka strukturirano sintetizira na osnovi raščlambe primjera leme iz korpusa koji je stvoren u Staroslavenskome institutu ponajprije zbog sastavljanja navedenoga rječnika. Korpus je referentan i usporedan, tj. donosi prepoznate starogrčke i latinske usporedne tekstove uz hrvatske crkvenoslavenske prijevode. Ako primjer leme dolazi iz teksta koji ima više hrvatskoglagoljskih inačica, navode se svi njezini potvrđeni oblici, a uz to – kadgod postoje – i starogrčka i(li) latinska usporednica. Teži se iscrpnome leksikografskome prikazu semantičkoga i gramatičkoga identiteta hrvatske crkvenoslavenske leme. Kada se drži potrebnim, donose se enciklopedijski ili gramatički podatci (latinskim jezikom), a kada god je moguće, bilježe se upute na bliskoznačne i istoznačne leme.

Budući da je korisnik *Rječnika* lišen informacije o leksikografskom radu koji prethodi objavljenom članku, sveščiću i svesku, u izlaganju će se ukratko opisati tijek i načela obrade: od uspostave natuknice (normalizacije gramatičkoga oblika) preko semantičkoga i gramatičkoga opisa te kriterija odabira primjera do posljednje obavijesti o potvrđenosti obrađene riječi u tri povijesna rječnika (*Slovník jazyka staroslověnskébo*, Miklošičev *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* te *Akademijin rječnik*). Osim toga, na konkretnim će se primjerima predstaviti i problematizirati osnovne poteškoće, tj. izazovi obrade te načini njihova prevladavanja.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski, povijesna leksikografija, obrada, gramatička raščlamba, semantička raščlamba

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 2462.

Research challenges of the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* compiling

Dictionary articles of the *Dictionary of the Church Slavonic Language of Croatian redaction* contain four scripts (Angular Glagolitic, Early Cyrillic, Greek alphabet and Latin script) and five language idioms (Croatian Church Slavonic, Croatian, English, Ancient Greek and Latin). The content of the dictionary article is structurally synthesized on the basis of the analysis of the lemma examples from the corpus created in the Old Church Slavonic Institute primarily for the purpose of the above mentioned dictionary compilation. The corpus is referential and parallel, i.e. it brings recognized Ancient Greek and Latin parallel texts aligned with Croatian Church Slavonic translations. If an example of the lemma comes from the text with more than one Croatian Glagolitic version, all the attested lemma forms are given, and also – whenever they exist – its Ancient Greek and/or Latin parallel lexem(s). The goal is to display semantic and grammatical identity of the Croatian Church Slavonic lemma exhaustively. When assessed as needed, encyclopedic or grammatical information (in Latin) is given. Whenever possible, references are notified to synonymous lemmas.

Owing to the fact that a *Dictionary* user is not familiar with the practical lexicographic work that precedes publishing, this presentation will in short describe the compiling course and principles: from the head word establishing (grammatical normalization), semantical and grammatical description, examples choice criterion to the last information about whether the compiled word is attested in three different historical dictionaries (*Slovník jazyka staroslověnského*, Miklošič's *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* and JAZU's *Dictionary of the Croatian or Serbian language*). Moreover, the main difficulties, i. e. challenges of the *Dictionary* compiling will be presented, exemplified and problematized together with the options for overcoming them.

Key words: Croatian Church Slavonic, historical lexicography, compiling, grammatical analysis, semantical analysis

Ivana Klinčić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

ivana.klincic@gmail.com

Metodološki pristup kalkovima u radu na *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*

Do prve polovice 18. stoljeća hrvatski kajkavski književni jezik razvio se do visokog stupnja normiranosti, iako je službeni jezik Banske Hrvatske bio latinski. Kajkavski leksikografi Juraj Habdelić, Ivan Belostenec i Andrija Jambrešić u svojim su rječnicima hrvatski povezali s latinskim jezikom. Primjetna je težnja izbjegavanja već postojećih posuđenica ili naznačivanja njihova posebnog statusa. Nasuprot tomu, kalkiranje se nije doživljavalo kao jezično posuđivanje, pa su se kajkavski leksikografi pri tumačenju latinskih riječi često služili tvorbenim mogućnostima hrvatskoga jezika. Doslovno prevođenje sastavnica latinskih riječi jedna je od najčešćih leksikografskih metoda kajkavskih rječnika, a za taj postupak korišteni su različiti tvorbeni obrasci. Zato su pojedine riječi iz kajkavskih rječnika prve i ponekad jedine potvrde.

U leksikografskoj obradbi i interpretaciji korpusa *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* takvi su kalkovi izazov jer nastaju po vrlo plodnim tvorbenim obrascima, ali se leksičko značenje često odmah razlikuje od tvorbenoga značenja. U radu se analizira suodnos značenja latinske riječi te tvorbenoga i leksičkoga značenja hrvatske kalkirane riječi u Habdelićevu, Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku te se daju mogući metodološki pristupi u leksikografskoj obradbi takvih riječi.

Ključne riječi: hrvatski kajkavski književni jezik, povijesna leksikografija, Juraj Habdelić, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić

The methodological approach to calques used in the
Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language

By the early 18th century, the Croatian Kajkavian literary language had highly developed norms, despite the fact that the administrative

language used in Croatia at the time was Latin. Kajkavian lexicographers Juraj Habelić, Ivan Belostenec, and Andrija Jambrešić connected their Croatian language dictionaries with Latin, and their tendency to avoid loan words that already existed or emphasise their special status is discernible. However, calques were not perceived as loaning, and so Kajkavian lexicographers frequently used Croatian word formation in their definitions of Latin words. The literal translation of the components of Latin words is one of the most common lexicographic methods of these Kajkavian dictionaries, and various models of word formation were used in this procedure. For this reason, these Kajkavian dictionaries contain the first, and sometimes only, attestations of certain words.

In the lexicographic analysis and interpretation of the corpus of the *Dictionary of the Croatian Kajkavian Literary Language*, these types of calques presented a challenge as they were created according to fruitful word formation models, however their lexical meaning frequently differs significantly from their literal meaning. This paper analyses the relationship between the meanings of Latin words and the generative and lexical meaning of Croatian calques in the dictionaries by Habelić, Belostenec, and Jambrešić, providing possible methodological approaches in the lexicographic analysis of this type of word.

Key words: Kajkavian Literary Language, Historical Lexicography, Juraj Habelić, Ivan Belostenec, Andrija Jambrešić

Лидјана Макаријоска

Институт за македонски јазик »Крсте Мисирков«
Универзитет »Св. Кирил и Методиј«, Скопје
makarijoska@yahoo.com

ВЛОГОТ НА ХИМНОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА ВО *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*

Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција овозможува да се проследи влогот на химнографските текстови презентирани

преку: Битолскиот, Загребскиот, Шафариковиот, Орбелскиот и Хлудовиот триод, Ваташкиот минеј, кои се одликуваат со стилско-изразните средства, лексичките особености, апстрактната и фигуративната употреба на лексемите. Во нив се документирани лексеми непотврдени во другите македонски текстови: **весељникъ**, **мокрота**, **дебелство**, **собствие**, грчки заемки: **аколуџтиа**, **продромъ**, **соударъ**. Префиксните и суфиксните образувања се значајни за изградувањето на строфичната структура, а за жанровска особеност на минејот и на триодите се смета на пр. зачестената употреба на префиксот **прѣ-**: **прѣбогатънъ**, **прѣвзисокъ**, **прѣестъствънъ**, на **сз-**: **сзстрада**ти, **сзоувити**, **сзоукрѣплѣти**, на комбинацијата на префикс со партикула **-не**: **неразлѣжимъ**, **неопалимъ**, **прѣнескврзънъ**, на двојнопрефиксираните глаголи: **прѣдзирещи**, **присзрѣсти**, **свеззити**, на сложенките: **велегласънъ**, **велерѣчивъ**, **благонароуитъ**, **благопокорно**, **всѣдѣиствънъ**, **вселикзствънъ**, **добролиствънъ**, **доброславънъ**, **пачеестъствънъ**, **трѣбогатънъ**, **трѣбеликъ**.

Клучни зборови: црковнословенска лексикографија, химнографска лексика, триод, минеј

The contribution of the hymnographical lexis to the *Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic*

The *Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic* shows the contribution of the hymnographical texts such as: Bitola, Zagreb, Šafarik, Orbele and Hludov Triodion, as well as the Vataša menology, which are distinctive by their specific stylistic and expression devices, lexical features, notional and figurative uses of lexemes etc. They record lexemes which are not confirmed in other Macedonian texts, e.g.: **весељникъ**, **мокрота**, **дебелство**, **собствие**, Greek loanwords: **аколуџтиа**, **продромъ**, **соударъ**. The derivations with various prefixes and suffixes are important in the construction of verse structure, and the frequent use of the prefix **прѣ-** is considered menology specific feature: **прѣбогатънъ**, **прѣвзисокъ**, **прѣестъствънъ**, as well as of the prefix **сз-**:

СЪСТРАДАТИ, СЪОУБИТИ, СЪОУКРЪПЪТИ, combination of prefix and particle -не: НЕРАЗЛЖУИМЪ, НЕОПАЛИМЪ, ПРЪНЕСКЕВЪРЪНЪ, double prefixed verbs: ПРЪДЗИЗРЕШИ, ПРИСЪРЪСТИ, СВЪЗЪЗИТИ, compounds: ВЕЛЕГЛАСЪНЪ, ВЕЛЕ-РЪУИВЪ, БЛАГОНАРОУИТЪ, БЛАГОПОКОРЪНО, ВЪСЕДЪИСТВЪНЪ, ВЪСЕЛИКЪСТВЪНЪ, ДОБРОЛИСТВЪНЪ, ДОБРОСЛАВЪНЪ, ПАУЕЕСТЪСТВЪНЪ, ТРЪБОГАТЪНЪ, ТРЪВЕЛИКЪ.

Key words: Church Slavic lexicography, hymnographical lexis, Triodion, Menology

Ranko Matasović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

rmatasov@ffzg.hr

Slavenske etimologije u novom etimološkom rječniku hrvatskoga jezika

U izlaganju će se pokazati na koji način etimološka obrada hrvatskoga leksika u prvom svesku novoga »Etimološkog rječnika hrvatskoga jezika« (Matasović et al., u tisku) unaprijeđuje naše spoznaje o slavenskoj etimologiji. Posebno ćemo se osvrnuti na nove spoznaje iz slavenske akcentologije i tvorbe riječi zbog kojih je prikaz etimologije hrvatskih riječi naslijeđenih iz praslavenskoga u novom rječniku potpuniji, točniji i pouzdaniji nego u do danas standardnome etimološkom rječniku Petra Skoka (Skok 1985). Bit će izloženo i nekoliko novih etimologija koje se ne mogu pronaći ni kod Skoka ni u drugim priručnicima iz slavenske etimologije.

Ključne riječi: etimologija, etimološki rječnik, hrvatski jezik, Petar Skok, slavenska akcentologija

Slavic etymologies in the new etymological dictionary of Croatian

This paper will show how the first volume of the new etymological dictionary of Croatian (Matasović et al., in press) enhances our knowledge

of Slavic etymology. We will particularly review the new advances in Slavic accentology and word-formation which made it possible to offer a more complete, correct and reliable etymological treatment of Croatian words inherited from Proto-Slavic than was the case in the standard etymological dictionary of Croatian by Petar Skok (1985). A few original etymologies will be presented as well.

Key words: etymology, etymological dictionary, Croatian language, Petar Skok, Slavic accentology

Literatura / References:

- Matasović, Ranko; Tijmen Pronk, Dubravka Ivšić, Dunja Brozović Rončević. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, sv. 1* (u tisku).
- Skok, Petar. 1985. *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: HAZU.

Ana Mihaljević

Klasična gimnazija, Zagreb
amihaljevi@gmail.com

Latinski i talijanski utjecaj na leksik i sintaksu u Mikaljinu rječniku

Jakov Mikalja autor je rječnika *Blago jezika slovinskoga* (Loreto 1649., Ancona, 1651.). Riječ je o prvome rječniku u kojemu je hrvatski polazni jezik, a talijanski i latinski ciljani jezici. U rječniku je oko 25 000 hrvatskih riječi, a rječnik se smatra prvim korakom prema modernome tipu rječnika. U radu se analizira utjecaj latinskoga i talijanskoga na sintaktičku i leksičku razinu. U sintaksi osobita će pozornost biti posvećena uporabi prijedložnih izraza *od* + genitiv i *za* + infinitiv, odnosu posvojnih zamjenica i povratno-posvojne zamjenice, osobnih i posvojnih zamjenica te povratne zamjenice, uporabi srednjega roda množine umjesto jednine

i drugim pojavama u frazemima, kolokacijama i svezama, ponajprije na temelju popisa u Dodatcima priređivača u izdanju *Blago jezika slovinskoga (1649./1651.): Transkripcija i leksikografska interpretacija* (Zagreb, 2011.). Iako je određeni broj riječi Mikalja unio u rječnik neovisno o bilo kakvome rječničkom predlošku, općenita je pretpostavka da je korpus *Blaga* dijelom izrađen na temelju nekoga latinskog ili latinsko-talijanskog rječnika te je Mikalja morao naći hrvatske istovrijednice. Kako izrada rječnika nestandardiziranoga jezika od svojega autora zahtijeva i stvaranje novih riječi, jer je katkad jedino na taj način bilo moguće popuniti tzv. prazna mjesta u hrvatskome jeziku, Mikalja je, između ostaloga, hrvatski stupac punio kalkiranjem ili prilagodbom stranih, najčešće talijanskih i latinskih riječi. Stoga će se na leksičkoj razini posebna pozornost posvetiti kalkovima prema latinskome i talijanskome.

Ključne riječi: Jakov Mikalja, *Blago jezika slovinskoga*, utjecaj latinskoga i talijanskoga, sintaksa, leksik

Latin and Italian influences on the lexicon and syntax in Mikalja's dictionary

Jakov Mikalja is the author of the dictionary *Blago jezika slovinskoga* (Loreto 1649, Ancona, 1651). This is the first dictionary in which Croatian is the source language and Latin and Italian are target languages. The dictionary consists of around 25,000 Croatian words, and is considered the first step towards a modern type Croatian dictionary. In the paper the influence of Latin and Italian on the syntactic and lexical level will be analyzed. On the syntactic level special attention will be paid to the usage of the constructions *od + genitive* and *za + infinitive*, the relation between the possessive pronoun and reflexive possessive pronoun, personal and possessive pronouns and reflexive pronoun, the usage of the plural of the neuter gender instead of the singular and other features in idioms and phrases. The analysis will mostly be conducted on the *Addenda* (Dodatci) compiled by the editors of the book *Blago jezika slovinskoga (1649/1651): Transkripcija i leksikografska interpretacija* (Zagreb, 2011).

Although some words were included by Mikalja in the dictionary without any dictionary model, it is generally assumed that the corpus of *Blago* is partly compiled using a Latin or Latin-Italian dictionary as a model, and Mikalja had to find Croatian equivalents. The compilation of a dictionary of a non-standardized language required the formation of neologisms, as it is sometimes the only way to fill the gaps in the vocabulary. Mikalja filled the Croatian column with loan translations and adaptations of foreign, mostly Italian and Latin words. Thus, on the lexical level, special attention will be paid to loan translations from Latin and Italian.

Key words: Jakov Mikalja, *Blago jezika slovenskoga*, influence of Latin and Italian, syntax, lexicon

Milan Mihaljević

Staroslavenski institut, Zagreb
mihalj@stin.hr

Leksik 2. *beramskoga brevijara* u usporedbi s *Rječnikom crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*

U referatu će se popis rječničkih natuknica dobiven digitalizacijom prvog dijela 2. *beramskog brevijara* usporediti s prva dva sveska *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Posebna će pozornost biti posvećena leksemima kojih nema u *Rječniku* kao i onima koji su u njemu zastupljeni ograničenim (vrlo malim) brojem primjera. Usporedba je zanimljiva iz nekoliko razloga. Budući da ekscerpcija rječničke građe nije bila iscrpna, nego selektivna, usporedba će biti svojevrsan test reprezentativnosti *Rječnika*. S druge strane, bit će to i pokazatelj u kojoj mjeri uključivanje novih spomenika obogaćuje rječničku građu hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika i kolika je potreba da se nakon završetka *Rječnika* pristupi izradi njegovih dopuna.

Ključne riječi: leksik, 2. *beramski brevijar*, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*

Lexicon of the *Second Beram Breviary* in comparison with the
Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic

The author will compare the list of lexicon entries obtained by the digitalization of the *Second Beram Breviary* with the first two volumes of the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic*. Special attention is given to words which are missing from the *Dictionary*, as well as to those which are represented by a limited number of examples. The comparison is interesting for a number of reasons. Since the excerpt of the dictionary corpus was not exhaustive, but selective, it will be a kind of test of the representative quality of the *Dictionary*. On the other hand, it will show to what extent the inclusion of new documents (codices) enriches the dictionary corpus of the Croatian Church Slavonic language and whether there is a need for the compilation of the supplementary volume after the completion of the *Dictionary*.

Key words: lexicon, *Second Beram Breviary*, *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic*

Anica Nazor

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

O početcima rada na *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*

Od svojega osnutka Staroslavenski je institut namjeravao prirediti *Rječnik iz hrvatskih glagoljskih starina* i u tu je svrhu ekscerpirano nekoliko izvora: dva glagoljska misala i jedan brevijar. Stoga je Staroslavenski institut među prvima podržao inicijativu pokrenutu na IV. međunarodnom slavističkom kongresu u Moskvi 1958. godine da se pripremi rječnik svih redakcija crkvenoslavenskoga jezika. Rječnik bi bio prirodni nastavak *Slovnika jazyka staroslověnského*, koji je tada počeo izlaziti u krilu Čehoslovačke akademije znanosti u Pragu. Moskovsku je inicijativu pokrenulo upravo uredništvo *Slovnika*.

Već koncem 1959. godine u Staroslavenskom se institutu započelo s ekscerpiranjem prvoga izvora: najstarijega glagoljskoga (*Omišalj-skoga*) misala iz 14. stoljeća, metodološki naslonjenim na metodu ekscerpiranja praškoga *Slovnika*. Pri tome su poslužila objavljena načela *Slovnika*, pismeni kontakt s uredništvom *Slovnika*, napose s njegovim glavnim urednikom Josefom Kurzom.

Dok su se u Staroslavenskom institutu obavljali početni radovi na *Rječniku*, na sastancima međunarodne Komisije, zadužene za *Rječnik*, rasprave su bile usredotočene na dva pitanja: *jedinstveni* rječnik svih redakcija ili *pojedinačni* redakcijski rječnici, te naziv jezika: *crkvenoslavenski* ili *općeslavenski književni jezik*, pa *međuslavenski* ili *međunarodni književni slavenski jezik*. Zaključeno je da se iz pragmatičnih razloga počne s redakcijskim rječnicima na zajedničkim načelima i da se zadrži tradicionalni naziv *crkvenoslavenski jezik*.

Zalaganjem Staroslavenskoga instituta moskovska je inicijativa o pripremi rječnika svih redakcija zaživjela još u nekim središtima tadašnje Jugoslavije: Skoplju, Sarajevu i Beogradu. Unatoč mnogim teškoćama – kadrovskima, slaboj proučenosti izvora i pomanjkanju materijalnih sred-

stava, spomenutima u ovom prilogu – počeli su izlaziti rječnici hrvatske i makedonske redakcije u Zagrebu i Skoplju.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski, leksikografija, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, Moskovska inicijativa

On the beginnings of the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* compiling

From its establishment the Old Church Slavonic Institute planned to edit *Rječnik iz hrvatskih glagoljskih starina*. For that purpose several sources were excerpted: two Glagolitic missals and one breviary. Consequently, the Old Church Slavonic Institute was among the first to support the Moscow initiative, set-up in 1958 at the IV International Slavic Conference in Moscow, for editing a dictionary of all redactions of Church Slavonic. That dictionary would have been a true sequel of the *Slovník jazyka staroslověnského*, which started to be published at that time by the Czechoslovak Academy of Sciences in Prague. In fact, it was the editorial board of *Slovník* who had set up the Moscow initiative.

Already at the end of 1959 the excerption of the first source – the oldest Glagolitic (Omišalj) missal from the 14th century – started at the Old Church Slavonic Institute. Methodologically, it followed the excerption carried out for *Slovník*, described and published in the first volume of *Slovník*. Also, the written communication with the *Slovník*'s editorial board, mostly with the main editor Josef Kurz, was very helpful.

While the primary activities had been getting done at the Old Church Slavonic Institute, the discussions carried out at the meeting of the international Commission, which was in charge of the *Dictionary*, were focused on two issues: a) if the *Dictionary* should involve all redactions of Church Slavonic or if there should be several dictionaries, each for every redaction, and b) if the very language should be named Church Slavonic, Common Slavic literary language, Interslavic or international Slavic literary language. The conclusion was pragmatical: every redaction

should have its dictionary with tradicional Church Slavonic terminology in the title.

It was due to the mediation of the Old Church Slavonic Institute that the Moscow initiative about the dictionaries of redactions of Church Slavonic took root in some centers of former Yugoslavia: in Skopje, Sarajevo and Belgrade. Despite many difficulties that will be mentioned in this presentation – involving human resources, insufficiently researched sources, lack of financial support – the publishing of dictionaries of Croatian and Macedonian redaction began in Zagreb and Skopje.

Key words: Croatian Church Slavonic, lexicography, *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic*, Moscow initiative

Anja Nikolić-Hoyt

Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
anhoyt@hazu.hr

Pogled u prošlost i budućnost (hrvatske povijesne) leksikografije

Neovisno o vremenu svoga nastanka svi su rječnici izrasli iz potrebe za popisivanjem, odnosno sređivanjem i tumačenjem jezičnoga blaga, to jest riječi jednoga ili više jezika. Dakako, rječnici su se u hodu prema modernom svomu poimanju mijenjali, razvijali, usavršavali: od najstarijih potvrda koje sežu u daleku mezopotamsku prošlost, preko interlinearnih glosa i isprva sasvim jednostavnih spiskova riječi ili *vocabula* prerasli su u kompleksan leksikografski žanr složene makro- i mikrostrukture, namijenjen različitim tipovima korisnika. Sama djelatnost sastavljanja rječnika ili leksikografija (*rječničarstvo*) relativno je mlada znanstvena disciplina i profesija, uzmemo li u obzir da institucionaliziran leksikografski rad koji obuhvaća standardne oblike i izdanja započinje u 18. stoljeću, a u nas otprilike stoljeće i pol kasnije. Međutim, povijest izrade rječnika na našim

prostorima, koja je rezultirala bogatom leksikografskom produkcijom, znatno je starija te datira u šesnaesto stoljeće kad je tiskan Vrančićev *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*. Konačno, uz usustavljanje i usložnjavanje leksikografskih uzusa mijenjao se i način leksikografova rada, no njegov status i odnos društva prema njegovu (pregalačkom) radu tek očekuju ozbiljne promjene.

U izlaganju se na primjeru Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, sasvim osobita leksikografskog djela koje je, nastavši prije više desetljeća još uvijek u dovršavanju te na neki način objedinjuje prošlost i budućnost, svjedoči o tome kakva je hrvatska leksikografija danas, a kakvom bi uz stvarnu primjenu novih tehnologija te prevrednovanjem njezina položaja u društvu trebala ili mogla postati.

Ključne riječi: leksikografija, leksikograf, Benešićev rječnik

A view into the future and the past of (Croatian historical) lexicography

Regardless of the historical period in which they appear, all dictionaries grow out of the need to list, or rather, to put into order and interpret a linguistic treasure – i.e. the words of one or more languages. Indeed, on the way towards their modern conception, dictionaries have been changed, developed, and perfected: from the oldest evidence dating back to ancient Mesopotamia to interlinear glosses to the originally very simple lists of words or *vocabula*, they grew into a complex lexicographical genre of elaborated macro- and microstructures intended for different types of users. The activity of compiling a dictionary, known as lexicography, is a relatively young scientific discipline and profession, if we consider the fact that systematic and institutionalized lexicographic activity that includes standard types and editions began in the eighteenth century – and here in Croatia approximately 150 years later. However, the history of dictionary-compiling in this region, which resulted in a rich variety of lexicographical works, is significantly older, dating back to the sixteenth century, when Vrančić's *Dictionarium Dictionarium quinque nobilissimarum*

Europae linguarum was printed. Finally, along with the systematization and growing complexity of lexicographic procedures, the way in which lexicographers work has also changed, but their status and society's attitude towards their (enthusiastic) work still need to change considerably.

Using as an example Benešić's *Dictionary of the Croatian Literary Language from the National Revival to I. G. Kovačić* – a unique lexicographic work that, several decades after its commencement, is still being compiled – this paper reveals the state of Croatian lexicography today, and what it could and should become if new technologies are truly applied and its status in society re-evaluated.

Key words: Lexicography, Lexicograph, Benešić's Dictionary

Анна Пичхадзе

Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, Москва
rusyaz@yandex.ru

Разметка церковнославянских и древнерусских текстов: проблемы лемматизации¹

При аннотировании средневековых текстов возникают разные проблемы как в силу недостаточных сведений о языке древности, так и в силу вариативности лемм. Определенные трудности появляются, когда отсутствуют критерии, на основании которых можно было бы однозначно реконструировать лемму. Часто эту проблему приходится решать при восстановлении инфинитива глаголов с чередованиями. Например, уже в древности наряду с исконным инфинитивом *чисти* начинает употребляться выровненный по настоящему времени инфинитив *чьсти* (*чести*), поэтому формы типа *чьтетъ, чьтоша* и т.п. могут быть связаны как с леммой *чисти*, так и

¹ Доклад подготовлен в рамках работы над проектом РГНФ № 14-04-12035в «Система электронной грамматической разметки древнерусских и церковнославянских текстов».

леммой *чьсти*. Аналогичные проблемы возникают в случаях, когда отсутствуют критерии, на основании которых можно было бы выбрать одну из омонимичных лемм с разным грамматическим родом. Существительное *грѣтань* в древности изменялось по *i*-склонению как мужского так и женского рода, поэтому формы, не имеющие при себе определения, могут быть отнесены как к лемме мужского, так и к лемме женского рода. Для таких ситуаций необходимы отсылки при леммах в электронном словаре: *чисти* см. *чьсти* и *чьсти* см. *чисти*, *грѣтань* м. см. *грѣтань* ж. и *грѣтань* ж. см. *грѣтань* м.

Поскольку обычно списки существенно отстоят от оригинала во времени, в рукописях могут быть зафиксированы поздние леммы (*заратение* на месте первоначального *зарачение*, *вынити* на месте *выити*). Если такие леммы включаются в словарь в поздней форме, они должны сопровождаться специальной пометой; если в словаре есть соответствующие древние формы, также нужны взаимные отсылки: *заратение* см. *зарачение* и *зарачение* см. *заратение* и т.п.

Видимо, отсылки также необходимы, когда лемма представлена буквой: например, *г* под титлом, помимо числительного, может обозначать наречие *тришьды* или *тришьда*.

Ключевые слова: аннотирование средневековых текстов, церковнославянский язык, древнерусский язык, лемматизация

Tagging of Old Church Slavonic and Old Russian texts: lemmatization problems

Various problems connected with tagging medieval texts result from both insufficient knowledge of ancient languages and variations of lemma forms. Certain difficulties arise when there are no criteria for unambiguous reconstruction of the lemma. This is frequently the case with the infinitive forms of verbs which have alternations between the infinitive and the present stem. For example, the younger form *čьsti* (*čьsti*) created by analogy with the present stem was already being used in the

early period along with the older infinitive *čisti*. Therefore, forms like *čbetěb*, *čbtošę* etc can be assigned either to the lemma *čisti* or to the lemma *čbsti*. Similar problems emerge when there are no criteria for choosing between two homonymous lemmas that differ in the grammatical gender. In the early period, the noun *grьtanь* was inflected as *i*-stem masculine and feminine; therefore, forms without attributes can be assigned either to *<grьtanь, masculine>* or to *<grьtanь, feminine>*. In such cases reciprocal cross-references are necessary in electronic dictionaries: *čisti* see *čbsti* and *čbsti* see *čisti*, *grьtanь m.* see *grьtanь f.* and *grьtanь f.* see *grьtanь m.*

Since there is usually a substantial temporal distance between a copy and its original, late forms may be attested in the manuscripts (*zъratenije* instead of original *zъračenije*, *vyiniti* instead of *vyiti* etc). If such younger forms are included in the vocabulary as lemmas, they should be accompanied by a special mark; if the vocabulary also contains correlated old forms, reciprocal cross-references are necessary as well, e.g. *zъratenije* see *zъračenije* and *zъračenije* see *zъratenije* a.o.

Reciprocal cross-references seem also necessary when a lemma is represented by a letter: for instance, *z* under a titlo may represent, beside the numeral, adverbs *trišьdy* or *trišьda*.

Key words: medieval texts tagging, Old Church Slavonic, Old Russian, lemmatization

Štefan Pilát

Slovanský ústav AV ČR, v.v.i., Praha
pilatste@slu.cas.cz

Projekt GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny

Cílem projektu *GORAZD: Digitální portál staroslověnštiny* (2016–2020) je vytvořit elektronický portál, který bude on-line formou zpřístupňovat staroslověnské slovníky, které vznikly nebo vznikají na půdě Slovanského ústavu AV ČR v Praze. Jedná se o čtyřdílný *Slovník jazyka staroslověnského*

(1966–1997), do nějž dobou zabudovány *Dodatky k prvnímu dílu SJS* (2000–2016), o *Slovník nejstarších staroslověnských památek*, jenž navazuje na jednodílný *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* (1994), a dále o první díl *Řecko-staroslověnského indexu* (2008–2014); současně bude zpřístupněna digitalizovaná lístková kartotéka k staroslověnskému slovníku. V příspěvku představím cíle projektu, pojednám o zvoleném způsobu technického řešení digitalizace těchto slovníků a o potenciálu odborného využití elektronických slovníků staroslověnštiny.

Klíčová slova: staroslověnština, lexikografie, digitalizace

Project GORAZD: Digital portal of the Old Church Slavonic Language

The aim of the project *GORAZD: Digital portal of the Old Church Slavonic Language* (2016–2020) is to create an electronic portal which will make the Old Church Slavonic Dictionaries that have originated in the Institute of Slavonic Studies of the Czech Academy of Sciences accessible online. It consists of four volumes of the *Dictionary of the Old Church Slavonic language* (1966–1997), into which the *Addenda to the first Volume of the Dictionary of the Old Church Slavonic language* (2000–2016) will be integrated. Furthermore, the portal will also contain the *The Dictionary of the Most Ancient Old Church Slavonic Literary Monuments*, which is a follow-up to the one-volume *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)* (1994) and also the first volume of the *Greek-Old Church Slavonic Index* (2008–2014). At the same time, the digitalized card index to the Old Church Slavonic Dictionary will be made available. In my paper, I will describe the aims of the project and discuss the chosen method of the technical solution of the digitalization of these dictionaries. Moreover, the potential of the scientific use of the electronic Old Church Slavonic dictionaries will be considered.

Key words: Old Church Slavonic Language, Lexicography, Digitalization

Sandra Požar

Staroslavenski institut, Zagreb

sudec@stin.hr

Stupanj popridjevljenosti participa i njegov odraz u
leksikografiji: na građi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika
hrvatske redakcije* i rječnika *Drugoga beramskog brevijara*

Participi su po svojoj naravi dvojna kategorija, a njihovo je popridjevljenje teorijski problem u tvorbi riječi, ponajprije zbog istovjetnih sintaktičkih služba pridjeva i participa, koje popridjevljenje upravo i omogućuju. Između pravih, glagolskih participa i potpuno popridjevljenih participa, tj. pridjeva, nalazi se niz miješanih oblika koji se ne mogu tumačiti jednoznačno. Istraživanja popridjevljenja pasivnih participa u german-skim i romanskim jezicima (P. Sleeman 2014) pokazala su da se od participa do pridjeva može uspostaviti ljestvica s ovim stupnjevima: događajnost, mogućnost događajnoga tumačenja (događajno obilježje), rezultativnost, stativnost. Slično bi se vjerojatno pokazalo za slavenske jezike – barem za crkvenoslavenske, koji participima obiluju.

U istraživanju popridjevljenja participa u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku (Sudec 2010) kao glavni kriteriji popridjevljenosti utvrđeni su mogućnost stupnjevanja i značenjska promjena, a potvrđeno je i postojanje spomenutih miješanih (dvojnih) oblika. Oni će biti predmet ovoga izlaganja, čiji je cilj istražiti na kojem su stupnju popridjevljenosti participi iz građe za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* i građe *Drugoga beramskog brevijara* iz baze podataka Znanstvenoga centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo, te proučiti kako se ova teorijski problematična pojava odražava na leksikografsku obradu, koja po svojoj naravi teži preciznosti i jednoznačnosti.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, popridjevljenje participa, pridjev, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, *Drugi beramski brevijar*

Degree of participle adjectivization and its reflection in
lexicography: on the corpora of the *Dictionary of the Croatian
Redaction of Church Slavonic* and the dictionary of the *Second
Beram Breviary*

Participles are by nature dual categories and their adjectivization poses a theoretical problem in the word formation primarily because it is precisely the identical syntactic functions of adjective and participle that enable adjectivization. Between the verbal participles and fully adjectivized participles (i.e. adjectives), there is a number of mixed forms that cannot be interpreted unambiguously. The research in passive participle adjectivization in the Germanic and Romance languages (P. Sleeman 2014) showed that a scale can be established from participles to adjectives with these degrees: fully eventive, eventive property reading, resultative, stative. The result would probably be similar if the Slavonic languages would be taken into consideration – at least the Church Slavonic varieties, which abound in participles. The study of participle adjectivization in Croatian Church Slavonic (Sudec 2010) set out as the main criteria of adjectivization the possibility of comparison and semantic change, and confirmed the existence of the aforementioned mixed (dual) categories. These forms will be the subject of this paper, which aims to detect the degree in which participles are adjectivized in two corpora: the corpus for the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* and the corpus of the *Second Beram Breviary* database of the Center of Excellence for Croatian Glagolism. The results will be used to study the way in which this theoretically problematic phenomenon is reflected in lexicography, which by its nature aspires to precision and unambiguity.

Key words: Croatian Church Slavonic language, adjectivization of participles, adjective, *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic*, *Second Beram Breviary*

Literatura / References:

Sleeman, Petra. 2014. From Participle to Adjective in Germanic and Romance. *Adjectives in Germanic and Romance*. Edited by Petra Sleeman,

Freek Van de Velde and Harry Perridon [Linguistik Aktuell/Linguistics Today 212], 171–198.

Sudec, Sandra. 2010. *Tvorba pridjeva u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku*. Doktorska disertacija u rukopisu. Sveučilište u Zagrebu.

Tijmen Pronk

Leiden University Centre for Linguistics

t.c.pronk@hum.leidenuniv.nl

Etimološke baze podataka na internetu

U ovom ćemo izlaganju prikazati nekoliko etimoloških baza na internetu. Fokusirat ćemo se na web stranice koje omogućuju pretraživanje više baza u isto vrijeme. Prve su takve stranice sučelje kojim međunarodni izdavač Brill omogućuje pristup etimološkim bazama indoeuropskih jezika koje su izrađene u sklopu projekta »Indo-European Etymological Dictionary project« pod vodstvom prof. A. Lubotskoga. Trenutno postoji 13 etimoloških rječnika koji su dostupni u obliku etimološke baze na <http://dictionaries.brillonline.com/>. Njih možemo pretraživati pomoću nekoliko predodređenih polja. Sustav omogućuje i pretraživanje više baza u isto vrijeme, što stvara nove istraživačke prilike.

Program kojim se unose podatci za većinu etimoloških rječnika Brilla zove se »Starling«. Stvorio ga je Sergei Starostin. Istim se programom koristi etimološki projekt »Tower of Babel« na <http://starling.rinet.ru/>. I ovaj projekt dopušta pretraživanje više baza u isto vrijeme. Raspravljat ćemo o snagama i slabostima obaju sučelja.

Ključne riječi: baza podataka na internetu, etimologija

Etymological databases on the Internet

In my talk, I will discuss several online etymological databases, with a focus on websites that allow searches across several databases at the same time. The first of these is the web interface of the Brill online

Indo-European dictionaries produced in the framework of the Indo-European Etymological Dictionary project based at Leiden University and headed by prof. Alexander Lubotsky. At the moment, 13 etymological dictionaries are available in database form through <http://dictionaries.brillonline.com/>. They can be searched using various predefined fields and allow searches of multiple databases at the same time, thereby creating research opportunities that used to be out of reach.

The database program used for data entry for most of the etymological dictionaries in the Brill series is Starling, a program developed by Sergei Starostin and also used for the Tower of Babel Etymological Database Project at <http://starling.rinet.ru/>. This project, too, allows online searches through multiple databases. During the talk, the strengths and weaknesses of both platforms will be discussed.

Key words: online database, etymology

Saskia Pronk-Tiethoff

Leiden University

sepronk@outlook.com

Povijesna leksikografija u Nizozemskoj

Povijesna leksikografija u Nizozemskoj ima bogatu tradiciju. *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT; Rječnik nizozemskog jezika) najopširniji je rječnik na svijetu. Izrada je rječnika trajala gotovo 150 godina. Izdavač rječnika je *Institut za nizozemsku leksikologiju* (INL), koji je digitalizirao rječnik, zajedno s drugim povijesnim rječnicima nizozemskog jezika te Rječnikom frizijskog jezika. Rječnici su uključeni i povezani u bazu podataka *Geïntegreerde Taalbank* (<http://gtb.inl.nl>).

U ovom izlaganju raspravljat ću o izradi povijesnih rječnika te njihovoj digitalizaciji. Također ću uzeti u obzir druge projekte usmjerene na digitalizaciju nizozemske jezičnopovijesne građe, pogotovo *etymologiebank.nl* (baza podataka svih nizozemskih etimoloških rječnika) i *eWND* (baza podataka nizozemskih narječja).

Ključne riječi: digitalne baze podataka, digitalizacija, povijesni i referentni rječnici, nizozemski jezik

Historical lexicography in the Netherlands

The Netherlands have a rich tradition in historical lexicography. The *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (abbr. WNT; *Dictionary of the Dutch language*) is the largest dictionary in the world and took almost 150 years to compile. The dictionary has meanwhile been digitalized. The *Instituut voor Nederlandse Lexicologie* (INL) has made the WNT online accessible, together with the historical dictionaries of older stages of Dutch and the *Woordenboek der Friese Taal* (*Dictionary of the Frisian language*). The dictionaries are incorporated and linked in the database *Geïntegreerde Taalbank* (<http://gtb.inl.nl>).

In this paper, I will discuss the making of the five historical dictionaries of Dutch, four of which have been compiled at the *Instituut voor Nederlandse Lexicologie*, and their digitalization. I will also address other Dutch projects aimed at the digitalization of (historical) linguistic material, particularly the *etymologiebank.nl* (database of Dutch etymological publications), the *eWND* (database of Dutch dialects).

Key words: online database, digitalization, historical dictionaries, Dutch

Johannes Reinhart

Institut für Slavistik der Universität Wien
johannes.reinhart@univie.ac.at

Rijetke riječi u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*

U izlaganju se opisuju riječi u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* koje nisu opimjerene ni u Praškom staroslavenskom rječniku ni

u Miklošičevu crkvenoslavenskom rječniku ni u Akademijinu rječniku. Neke od tih riječi su vlastita imena iz Biblije ili iz drugih prevedenih tekstova. Mali dio riječi koje se ne susreću u navedenim rječnicima su tvorbene varijante drugih riječi, inače dobro potvrđenih u hrvatskom crkvenoslavenskom ili u starohrvatskom jeziku, npr. prilozi pokraj kojih postoje odgovarajući pridjevi ili glagoli nesvršenoga vida pokraj kojih postoje glagoli s drugim sufiksom (usp. *vskerševati* i *vskeršati*). Izostanak i vlastitih imena i tvorbenih varijanata nije nešto vrlo značajno za povijesnu leksikologiju. Ostale riječi koje nisu oprimirane u drugim rječnicima – ni u suvremenom hrvatskom jeziku – pružaju dobar uvid u povijest hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: crkvenoslavenski jezik hrvatske redakcije, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, povijesna leksikologija hrvatskoga jezika, tvorbene varijante, posuđena vlastita imena

Rare words in the *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*

In my lecture I analyse the words of the *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* that are not attested either in the Prague Old Church Slavonic dictionary, in Miklošič's Church Slavonic dictionary or in JAZU's *Dictionary of the Croatian or Serbian language*. Some of these words are proper names from the Bible or from other translated sources. A small portion of words not attested in other dictionaries are mere derivational variants of words with several attestations in Old Croatian, e.g. adverbs besides which the corresponding adjectives are extant or imperfective verbs besides which parallel verbs with a different suffix can be found (cf. *vskerševati* and *vskeršati*). The non-existence of such proper names or of derivational variants is not particularly significant for the historical lexicology of Croatian. However, the remaining rare words from the Dictionary not known from other dictionaries or from the contemporary Croatian language do often contribute to a better understanding of the history of the language.

Key words: Croatian redaction of Church Slavonic, the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* (*Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*), historical lexicology of Croatian, derivational variants, borrowed proper names

Zdenka Ribarova

Slovanský ústav AV ČR, Praha
zribarova@yahoo.com

Staroslavenska leksikografija: sadašnje stanje i perspektive

Paleoslavistička leksikografija u zadnjih šezdesetak godina bilježi značajan razvitak i postupno se konstituira kao samostalna specijalizirana disciplina u okviru dijakronijske leksikografije. Ističe se razvoj paleoslavističke leksikografije u 20. stoljeću, napose u njenoj drugoj polovici. Rad u ovoj oblasti usmjerava se na realizaciju nekoliko značajnih projekata. To je leksikografska obrada najstarijih staroslavenskih rukopisa, izrada velikog rječnika staroslavenskoga jezika i novoga rječnika crkvenoslavenskoga jezika. U tekstu je naglašeno značenje četverotomnoga *Rječnika staroslavenskoga jezika* za razvoj paleoslavističke leksikografije, a zatim se govori o suvremenome stanju radova u ovoj oblasti.

Ključne riječi: paleoslavistička leksikografija, staroslavenski, crkvenoslavenski, rječnici

Old Church Slavonic lexicography: current state and perspectives

For the past 50–60 years the paleoslavonic lexicography has made a great progress and has gradually established itself as an independent specialized lexicographic discipline in the field of diachronic lexicography. The progressive development in this field can be traced from the second half of the 19th century starting with the Miklošić's lexicon. Emphasis is on the development of the paleoslavonic lexicography in the 20th century,

especially in its second half when the work is coordinated towards a realization of several great projects: lexicographic processing of the oldest preserved Old Slavonic manuscripts, making a big Old Church Slavonic dictionary and a new Church Slavonic dictionary. The study gives a brief overview of the accomplished achievements, especially the dictionary of the so-called canonic Old Church Slavonic texts from the 10th and 11th century. A special emphasis is put on the importance and contribution of the four-volume *Dictionary of Old Church Slavonic language* for the development of the paleoslavonic lexicography. Furthermore, the situation on the work of the Church Slavonic dictionaries of different recensions is presented. The conclusion emphasizes the importance of further work in this field.

Key words: paleoslavonic lexicography, Old Slavonic, Old Church Slavonic, dictionaries

Виктор Савић

Институт за српски језик САНУ

Филолошки факултет Универзитета у Београду

viktor.savic@isj.sanu.ac.rs

Манастирске даровнице као извор за Српскословенски речник

Корпус старе српске пословно-правне писмености ушао је у фокус више дијахронијских научних дисциплина у XIX веку, и био је поступно уобличаван преко читавог низа издања, почев од првог темељног, *Monumenta serbica* Ф. Миклошича (1858) до серије Стари српски архив (2002) и Зборника средњовековних ћириличких повеља и писама, тзв. »Српског дипломатара« (2011). У Даничићеву Рјечнику из књижевних старина српских (1863–1864) значајно место је заузела грађа из Миклошичева издања. Историчар Станоје Станојевић је у Студијама о српској дипломатици (1912–1936) целовито сагледао ову разноврсну и занимљиву проблематику. С друге стране, српска историјска лексикографија је дуго, задовољавајући

се основним Даничићевим резултатима (па и Миклошичевим из Лексикона, 1862–1865), остајала на повременим допунама Даничићева материјала, и не толико из круга пословно-правне писмености. Сазрело је уверење да је потребно израдити целовит српско-словенски речник који би у себи укључивао разгранат корпус, заснован на непосредном увиду у велики број споменика различитог профила. Незаобилазан његов део чинио би лексички фонд из манастирских даровница, посебног жанра у којем се у хомогеној диглосији укрштају профана и сакрална сфера, даривалачки чин ауктора према црквеној установи, језиком и (високим) стилом те установе, црквенословенским, у опреци према експозицији и диспозицији које су писане нижим стилем, на народном језику. Партије на књижевном језику заузимају уводне и завршне формуле даровница, протокол и есхатол, од којих је најзначајнија аренга, религиозна мотивација конкретног правног чина дародавца, богата апстрактном лексиком и сложеним реторским формама, у стилу најкомплекснијих жанрова с врха књижевне пирамиде црквенословенског језика.

Кључне речи: манастирска даровница, Српскословенски речник, српскословенски језик (српска редакција црквенословенског језика)

Monasteries' Charters as a Source for the Dictionary of the Serbian Slavonic Language

The corpus of old Serbian business and legal written sources was in the focus of several diachronic scholarly disciplines in the 19th century and it was gradually shaped through a series of publications, from the first and fundamental collection *Monumenta serbica* by F. Miklošič (1858) to the series *Stari srpski arhiv* (2002) and *Zbornik srednjovekovnih ćiriličkih povelja i pisama* (2011). In Đuro Daničić's *Rječnik iz književnih starina srpskih* (1863–1864) an important place is given to materials from Miklošič's publications. The historian Stanoje Stanojević presented a comprehensive study of this diversified and interesting set of topics in his *Studije o srpskoj diplomatiji* (1912–1936). Complacent with the basic results presented

by Daničić (and even with those presented by Miklošič in the *Lexicon Palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1862–1865), Serbian historical lexicography for a long time did not seek to go beyond occasional additions to Daničić's material, and it was not so much related to the body of business and legal documents. Over time, the awareness grew that it was necessary to compile a comprehensive dictionary of the Serbian Slavonic language that would include a diversified corpus based on a direct insight into a large number of written monuments of different profiles. Its necessary part is the lexical fund from monasteries' charters, a separate genre in which secular and religious spheres meet in a homogeneous diglossia: an auctor's act of giving to an ecclesiastical institution expressed by the Old Church Slavonic language and the (high) style used by that institution, is in contrast to the exposition and disposition, which are written in a lower style, in the folk language. Sections written using the literary language can be found in the introductory and closing formulae of the charters – the *protocol* and *eschatol*, most notably the *proemium*, which explains the religious motivation of a donor's legal act using a rich vocabulary and complex abstract rhetorical forms, in the style of the most complex literary genres from the very top of the Old Church Slavonic literary pyramid.

Key words: monasteries' charters, Dictionary of the Serbian Slavonic language, Serbian Slavonic language (Serbian redaction of the Old Church Slavonic language)

Petra Stankovska

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
petra.stankovska@ff.uni-lj.si

Některé faktory důležité pro posuzování slovní zásoby v chorvatskohlaholských breviářích

Breviář je liturgická kniha sestavená z několika původem odlišných druhů textů – biblických, patristických, hagiografických, liturgických aj., a

proto je i cenným zdrojem pro výzkum chorvatskocírkevněslovanské slovní zásoby. Při procesu vzniku chorvatskohlaholského breviáře jako překladu breviáře latinského byly některé z textů přeloženy přímo z latiny (texty patristické, liturgické a některé biblické), jiné byly použity v dříve pořízeném staroslověnském znění (některé texty biblické). Oba druhy textů byly dále v průběhu času a při pořizování opisů breviáře upravovány nejen morfologicky a syntakticky, ale i lexikálně. V chorvatskohlaholských breviářích se vyskytují i pasáže, které byly z různých důvodů do původní verze této knihy dodány později (to platí zejména pro texty hagiografické, ale i patristické a v menší míře liturgické a biblické) v pozdějším překladu, na němž se mnohdy ve větší míře uplatňoval vliv místního dobového jazyka. Tato pestrost původu textů se odráží i ve slovní zásobě chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do 15. století a při jakémkoli popisu jejich lexikonu a eventuálním formulování závěrů je třeba všechny tyto faktory mít na paměti a velmi pečlivě brát v úvahu jednotlivé textologické vrstvy, k nimž zkoumané lexémy patří.

Klíčová slova: chorvatská redakce církevní slovanštiny, slovní zásoba, breviář, textologie, lexém

Some important factors for assessing vocabulary of Croatian glagolitic breviaries

A breviary is a liturgical book assembled from a multitude of texts different by origin – biblical, patristic, hagiographic, liturgical etc., and it is therefore also a valuable resource for research of the Croatian Church Slavonic vocabulary. In the process of formation of the Croatian glagolitic breviary as a translation of the Latin Breviary there were some texts translated directly from Latin (patristic, liturgical, and some biblical texts), others that were taken from previous Old Church Slavonic translated texts (some biblical texts). Both types of texts were also over some time during the copying of the breviary modified not only morphologically and syntactically, but also lexically. In Croatian glagolitic breviaries there are also passages that were for various reasons

later added to the original version of this book (this particularly applies to hagiographic, but also patristic texts, and to a lesser extent to liturgical and biblical ones) in later translation, which was often to a greater extent influenced by the local contemporary language. This diversity of the origin of texts is reflected in the vocabulary of the Croatian glagolitic breviary written by the 15th century. Therefore, within any description of their lexicon and eventual formulation of conclusions, all these factors need to be kept in mind and individual textological layers that include the examined lexemes need to be taken into account very carefully.

Key words: Croatian Church Slavonic, lexicon, breviary, textology, lexeme

Анна-Мария Тотоманова

Факултет по славянски филологии

Софийски университет »Св. Климент Охридски«

atotomanova@abv.bg

Диахронный корпус болгарского языка. Состояние и перспективы

Доклад отражает историю создания *Диахронного корпуса болгарского языка* и электронных инструментов для обработки средневековых славянских текстов с целью создания *веб базированного исторического словаря болгарского языка*. В диахронный корпус входят тексты доказанного болгарского происхождения X–XVIII вв., принадлежащие к разным жанрам средневековой книжности. Корпус обладает своим собственным софтуером, который позволяет адекватное комментирование текста с палеографической, кодикологической и текстологической точки зрения. Тексты набраны специально разработанными для этой цели шрифтами по стандарту UTF-8. К настоящему моменту мы располагаем тремя шрифтами, которые инсталлированы в конвертор, позволяющий превращение ранее набранных текстов в документы по новому стандарту. Сам

корпус содержит свыше 130 текстов и постоянно пополняется новыми текстами по адресу <http://histdict.uni-sofia.bg/>. Перед каждым текстом опубликована информация об его источниках, датировке, издании, авторе и т.п. На том же сайте находится и полностью оцифрованный словарь древнеболгарского языка (Старобългарски речник), созданный Институтом болгарского языка при БАН. И корпус, и словарь находятся в свободном доступе, но потребителям видны только полностью отредактированные тексты.

Для разработки исторического словаря был создан специализированный софтуер для редактирования словарных статей древнеболгарского словаря и создания новых словарных статей, так как исторический словарь разрабатывается на базе оцифрованного древнеболгарского словаря. К словарю разработана поисковая машина, которая облегчает работу по созданию новых словарных статей. Ускоренным ходом идет работа и по созданию морфологического аннотатора (таггера), прототип которого тоже расположен на сайте. Аннотатор разрабатывается с помощью созданного тагсета и грамматического словаря древнеболгарского языка, которые учитывают все возможные формы средневекового славянского языка разных изводов. И тагсет, и грамматический словарь опубликованы на сайте в свободном доступе.

Ключевые слова: Диахронный корпус болгарского языка, поисковая машина, специализированный софтуер для создания исторического словаря, морфологическая аннотация, грамматический словарь средневекового болгарского языка

Diachronic Corpus of Bulgarian. State of the Art and Perspectives

The lecture describes the history of the creation of the *Diachronic Corpus of Bulgarian Language* and of the digital tools for processing Medieval Slavonic texts needed to produce a *web-based Historical Dictionary of Bulgarian*.

The Diachronic Corpus includes the texts of proven Bulgarian origin from different genres. The Corpus is based on its own software that allows adequate text commentary from palaeographic, codicological and textological points of view. The texts are digitally typed with specially designed Old Church Slavonic UTF fonts. At this point we have at our disposal three fonts and a convertor that turns the previously typed non–Unicode texts into Unicode documents. More than 130 texts have already been published in the Corpus and new texts are being prepared to be uploaded. The Corpus could be found at <http://histdict.uni-sofia.bg/>. Each text is introduced by a rubric, containing information about its source, dating, edition, author/s etc. The site includes also the fully digitized version of the Old Church Slavonic Dictionary (Старобългарски речник), created by the Institute for Bulgarian Language to the BAS. Both the corpus and the dictionary are open access resources. External users however are allowed to see only the fully edited texts.

A unique specialized software was designed to meet the needs of the authors of the Historical Dictionary of Bulgarian. Given the fact that the Historical Dictionary is based on the digital version of the Old Church Slavonic Dictionary (Старобългарски речник), the software enables both editing the existing entries and creating new ones. A search engine has already been elaborated in order to facilitate the work on the new dictionary. Recently, we have been focusing on the creation of a morphological annotator (tagger), whose prototype is also available on the site. The tagger is based on the full tag set and the grammatical dictionary of the Medieval Bulgarian Language. Both the tag set and the grammatical dictionary, that present a thorough description of all possible forms in Medieval Slavonic texts, are available on the site as well.

Key words: Diachronic Corpus of Bulgarian Language, search engine, specialized software for the Historical Dictionary of Bulgarian, morphological annotation, grammatical dictionary of Medieval Bulgarian

Кагица Трајкова

Институт за македонски јазик »Крсте Мисирков«

Универзитет »Св. Кирил и Методиј«, Скопје

katicatrajkova@yahoo.com

За повеќекомпонентните состави во *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција*

Во *Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* се застапени општите принципи на лексикографска обработка на зборовите онака како што се применети во прашкиот *Речник на старословенскиот јазик*. Тоа значи дека заглавен збор како лексикографска единица е секој ексцерпиран збор што се јавува како самостојна лексичка единица. Во рамките на *Речникот*, повеќекомпонентните состави се обработуваат под зборот што содржи повисок степен на семантичка информација со извесни отстапувања што ги налага практиката. При обработката може да се издвојат повеќе видови на зборовни состави кои настанале како резултат на преводот на грчката синтагма или прост збор или настанале како резултат на калкирањето на сложен грчки збор. Во прилогот ќе бидат посочени видовите на зборовни состави што се среќаваат во *Речникот* и начинот на нивна лексикографска обработка.

Клучни зборови: црковнословенски, повеќекомпонентните состави, лексикографска обработка

On multi-component lexemes in the *Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic*

In the *Dictionary of the Macedonian Recension of Church Slavonic* the general lexicographic conception is based on the principle affirmed in the Prague Dictionary of Old Church Slavonic. That means that the headword as a lexicographic unit represents all the words which are extracted by excerption and which appear as independent lexical items. In the Dictionary multi-component lexemes are treated under the word

which contains the highest degree of semantic information, with some exceptions which are required by practice. During the treatment, we can set aside several types of word compositions which occurred as a result of the translation of the Greek syntagma or a simple word, or as a result of the complex Greek word calquing. In this paper the types of word formations which are found in the Dictionary will be pointed out together with their lexicographical processing.

Key words: Church Slavonic, multi-component lexemes, lexicographical processing

Lucija Turkalj

Staroslavenski institut, Zagreb

lucijat@stin.hr

O pretvorbi kartičnoga mjesnoga kataloga *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* u strojno čitljiv oblik*

U izlaganju se opisuje pretvorba skeniranih slika mjesnoga kataloga korpusa *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* u strojno čitljiv oblik. Prepoznavanje rukom pisanoga teksta (ICR) provedeno je računalnim programom za automatsku obradu rukom pisanih strukturiranih obrazaca. Slike su uvezene, povezane u manje jedinice vezane kontekstom i položajem u izvoru te podudarene s pripadajućim dokumentnim definicijama koje definiraju principe identifikacije i procesiranja dokumenata i pružaju mogućnosti poput odabira skupova znakova i dodavanja rječničkih popisa. U prepoznavanju tekstova dokumenata posebna pozornost posvećena je: glavnim oblicima crkvenoslavenskoga teksta i crkvenoslavenskim pojavnicama, u tekstovnom i lematiziranom obliku, pisanima ćirilničnim pismom, s pripadajućim gramatičkim oznakama i podacima o tekstovnom mjestu, pisanima latinicom. Tekstovi grčkih i latinskih paralela i njihovi oblici riječi te podatci o njihovom mjestu, teže strojno čitljivi zbog spojenoga kurzivnoga pisanja dodani su ručno, u obliku potvrđenom u pouzdanim tiskanim ili elektronskim izdanjima. Prepoznat i provjeren strojno čit-

ljiv tekst mjesnoga kataloga izvezen je u XML formatu, s očuvanim informacijama vezanim za strukturu i opis podataka.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, korpus *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, mjesni katalog, dohvaćanje podataka, prepoznavanje rukom pisanoga teksta

On the conversion of the Source-card catalog of the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* into a Machine-Readable Form

The presentation describes the conversion of scanned images of the source-card catalog of the *Dictionary of Church Slavonic Language of Croatian Redaction* corpus into machine-readable form. The hand-printed text recognition (ICR) has been conducted by the computer program for the automatic processing of hand-printed structured forms. The images have been imported, joined into smaller units related by context and location in the source and matched with the document type definitions that define the principles of identification and processing of documents, and which provide options such as the creation of character sets and an addition of dictionary lists. In the recognition of the text documents, special attention was paid to: the main Croatian Church Slavonic texts, the Church Slavonic word tokens in proper and lemmatized forms, written in Cyrillic script, accompanied by grammatical description, the source location data of the excerpts, written in Latin alphabet. The Greek and Latin parallel texts and their word forms, often written in cursive handwriting and thus practically machine unreadable have been added manually, in the form confirmed in reliable printed or electronic editions. The outcome of the machine reading process is a recognized and verified machine-readable source-card text, exported into the XML file format with preserved structural and descriptive information.

Key words: Croatian Church Slavonic language, corpus of the *Dictionary of The Croatian Redaction of Church Slavonic*, source-card catalog, data capture, ICR recognition

Jasna Vince

Staroslavenski institut, Zagreb

jvince@stin.hr

Primjeri poimeničenja u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika
hrvatske redakcije*

Rasprava o poimeničenju u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku temelji se na građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* što ga izdaje Staroslavenski institut u Zagrebu. Poimeničenje je ponajprije predmet tvorbe riječi i sintakse. Za leksikografiju je ono važno utoliko što određuje oblik rječničkih natuknica. U spomenutom su rječniku poimeničene riječi prikazane dvojako. Natuknica može biti ili imenica (*bezvodna* f., *blago* n., *životno* n. / *životnoe* n.) ili riječ neke druge kategorije, primjerice pridjev (*veliki*) ili glagol (*boljeti*), uz napomenu *subst.* ili *subst. vice fungitur* uz poimeničene pridjeve odnosno participe. U radu se raščlanjuju morfološki, sintaktički i pragmatički čimbenici koji utječu na odabir natuknice.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, poimeničenje, rječnička natuknica, gramatika, leksikografija

Examples of substantivization in the *Dictionary of the Croatian
redaction of Church Slavonic*

The discussion of the substantivization in the Croatian Church Slavonic language is based on the corpus for the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* (*Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*) published by the Old Church Slavonic Institute in Zagreb. Substantivization is primarily a matter of word formation and syntax. It is important for lexicography inasmuch as it affects the shape of dictionary entries. In the dictionary mentioned above the substantivized words are presented in two ways. A dictionary entry can be either a noun (*bezvodna* f., *blago*

n., *životno* n. / *životnoe* n.) or a word of some other category, e.g. an adjective (*veliki*) or a verb (*boléti*), with the note *subst.* or *subst. vice fungitur* for substantivized adjectives and participles. In this paper the morphological, syntactic and pragmatic factors affecting the choice of dictionary entries are analyzed.

Key words: Croatian Church Slavonic, substantivization, dictionary entry, grammar, lexicography

Vida Vukoja

Staroslavenski institut, Zagreb

vidal@stin.hr

Demarkacija i vrednovanje pojedinih vrsta leksikografskoga rada*

Suvremeno stanje znanosti i akademske zajednice (ponovno) otvara pitanje uređenja položaja tzv. akademske ili znanstvene leksikografije. Posebno je to razvidno u području stvaranja najzahtjevnijih leksikografskih djela.

Problem se demarkacije, jedne od stalnih tema filozofije znanosti, pokazuje kao jedna od prijelomnih točaka u okviru oblikovanja sadašnjosti i budućnosti znanstvene leksikografije. Hoće li se, neka ili sva, djela te leksikografije dosljedno klasificirati kao znanstvena, stručna ili nešto treće, može imati odlučan utjecaj na to hoće li biti izrađena (započeta i još nezapočeta) znanstvenoleksikografska djela.

Ključne riječi: demarkacija, akademska ili znanstvena leksikografija

Demarcation and evaluation of some lexicographic works

The current state in sciences and the academic community raises the question (again) of the position of the so-called academic or scholarly/

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 2462.

scientific lexicography. It is especially evident in the domain of the most demanding lexicographical works.

Problem of demarcation, one of the consistent themes of the philosophy of science, shows as one of the pivotal points in the context of shaping the scholarly lexicography in the present and future. Whether some or all works of that lexicography will be consistently classified as scholarly, professional, or as something else, can have a decisive impact on whether works (those already started and those still not begun) of scholarly lexicography will be created or not.

Key words: demarcation, academic or scientific lexicography

Antonija Zaradija Kiš

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

zaradija@ief.hr

Marinka Šimić

Staroslavenski institut, Zagreb

marinka.simic@stin.hr

Animalistički leksik u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu

U radu će se analizirati animalistički leksik u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku iz građe za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* Staroslavenskoga instituta. Klasifikacijom zoonima prema biblijskim načelima razmatrat će se životinjsko nazivlje s obzirom na njihovo podrijetlo (slavenizmi, grecizmi, romanizmi) uz adekvatne primjere i njihove varijante. Posebna pozornost posvetit će se semantičkom aspektu zoonima s naglaskom na njihov povijesni i mitološki kontekst. U tom smislu posebno ćemo se zadržati na odabranim mitološkim bićima, njihovom simboličkom značenju i mjestu u srednjovjekovnoj percepciji svijeta s posebnim naglaskom na hrvatsko glagoljaštvo. U radu se predlaže način

oblikovanja animalističkoga leksikona kao mogućega segmenta kulturo-animalističkih promišljanja.

Ključne riječi: zoonimi, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, leksik, mitologija, animalistika

Animalistic lexis in the Croatian Glagolitic literary corpus

The animalistic lexis in the Croatian Church Slavonic language taken from the material for the Old Church Slavonic Institute's *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* will be analysed in the paper. Through the classification of zoonyms according to Biblical principles, the animal terms will be considered in relation to their origins (Slavic, Greek or Romanic) with adequate examples and their variants. Particular attention will be paid to the semantic aspect of the zoonyms with an emphasis on their historical and mythological context. In that sense, we will be concentrating on selected snake-like mythological creatures, their symbolic meaning and their place in the Mediaeval perception of the world, notably as related to the Croatian Glagoliticism. A proposal will be made in the paper on the manner of shaping the animalistic lexicon as a possible segment of culturo-animalistic investigations.

Key words: zoonyme, *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic*, lexis, mythology, animalistic

Nakladnik

STAROSLAVENSKI INSTITUT

Za nakladnika

Marica ČUNČIĆ

Tisak

EUROTISAK

Tiskano u 100 primjeraka

Sponzori skupa

